

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta
maxsus ta'lim vazirligi**

**Buxoro davlat universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti
Iqtisodiy ta'lim va turizm kafedrası**

Himoyaga ruxsat etildi

Kafedra mudiri _____ i.f.n. S.U.Tojiyeva

«_____» _____ 2012 yil

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

**Mavzu: Iqtisodchi- pedagoglar kasbiy malakalarini
shakllantirish asoslari.**

**Bajardi: 5140900 – “Kasbiy ta'lim” (ijtimoiy – iqtisodiy soha)
yo'lanishi kunduzgi bo'lim 4 “D” guruhi talabasi
Sharipova Aziza**

Ilmiy rahbar

katta o'qituvchi Jo'rayeva Z.T

Himoya sanasi

D.A.K.ning bahosi

«_____» _____ 2012 yil

D.A.K.ning xulosasi

Buxoro - 2012

O`zbekiston Respublikasi Oliy va o`rta

maxsus ta`lim vazirligi

Buxoro davlat universiteti

Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti

Iqtisodiy ta`lim va turizm kafedrası

Mutaxassialik: 5140900 – “Kasbiy ta`lim” (ijtimoiy – iqtisodiy soha)
yo`lanishi

“Tasdiqlayman”

Kafedra mudiri _____

«_____» _____ 2011 y.

Sharipova Azizaning bitiruv malakaviy ishiga

T O P S H I R I Q

bitiruv malakaviy ishi mavzusu: Iqtisodchi- pedagoglar kasbiy malakalarini
shakllantirish asoslari.

1.Universitet bo`yicha buyruq bilan tasdiqlangan_____

2.Tugatilgan ishning talaba tomonidan topshirish muddati_____

3.Tushuntirish xatinig tarkibi: Kirish, 3bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan
adabiyotlar ro`yxati, ilova

4. Bitiruv malakaviy ishiga tegishli savollar ro`yxati:

5.Grafik materialning miqdori (muhim chizmalarning ko`rsatkichi bilan)

6.Ilmiy maslahatchilar:

7.Ilmiy rahbar: Jo`rayeva Z.T.

8.Vazifani topshirish sanasi_____

9. Vazifa ijroga qabul qilindi_____

Talaba imzosi_____

Kafedra mudiri imzosi_____

MUNDARIJA:

Kirish.....	4
 I Bob Kasbiy ta`lim (Ijtimoiy-iqtisodiy soha) mutaxassisining tavsifi	
I.1. Iqtisodchi pedagog-pedagog iqtisodiyot va ta`lim tizimining vakili sifatida	6
I.2. Iqtisodchi pedagoglarning asosiy vazifalari va xususiyatlari	10
 II Bob Iqtisodiy ta`limda iqtisodiy tafakkurning roli	
II.1. Iqtisodiy ta`limning taraqqiyoti uchun zarurati va ahamiyati.....	17
II.2. Iqtisodiy ta`lim jarayoni uzviyligini ta`minlash omillari	21
II.3. Iqtisodiy ta`lim va professional bilimdonlikda shaxs omili.....	25
II.4. Kasbiy mahorat- ta`lim samaradorligini belgilovchi omil sifatida	30
 III Bob Iqtisodchi - pedagoglarining kasbiy malakalarini rivojlantirish xususiyatlari	
III.1. Bo`lajak iqtisodchi pedagoglarning shaxsini shakllantirish.....	42
III.2 Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim malakalarini shakllantirish tizimi	47
III-3 Iqtisodchi - pedagoglar kasbiy malakalarini shakllantirish bosqichlari.....	54
 Xulosa	63
 Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.....	66
 Ilova.....	70

KIRISH

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi: Yangi iqtisodiy sharoitda ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqadlarga erishish, talaba-yoshlarning xilma-xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, Mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jixatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Uzluksiz ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. O'qituvchilarni falsafiy jihatdan keng fikrlovchi, yuksak mahoratli, muloxazali bo'lishlariga e'tibor berilmoqda. Iqtisodiyotni jadal rivojlantirishning muhim shartlaridan biri mamlakat ishlab chiqarish salohiyatini oshirish, fan - texnika taraqqiyotining yutuqlarini moddiylashtirish bo'lib, bunda kadrlar kasbiy mahoratining yetukligi, ularning murakkab ishlab chiqarish sharoitida o'z vaqtida va to'g'ri harakatlana olishi, turli hayotiy vazifalarga zudlik bilan javob berishi va ularni hal etish ko'nikmasiga ega bo'lishi muhim rol o'ynaydi.

Shuni aytish kerakki, o'qituvchilik sharaflı, lekin juda murakkab kasbdır. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki, pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g'oyalar bayon etiladi. Ularning kasbiy malakalarini oshirib borish va bu borada amaliy ishlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bitiruv malakaviy ishining asosiy maqsadi: Bo'lajak iqtisodchi-mutaxassislar tayyorlashda ularning kasbiy malakalarini shakllantirish tizimini inobatga olgan holda, ularning iqtisodchi-pedagoglarning tayyorlanish sifatlarini shakllantirish uchun ta'sir etuvchi omillarni o'rganib, taxlil qilish va bu borada o'z takliflarimiz tizimini ishlab chiqish.

Bitiruv malakaviy ishining asosiy vazifalari: Yuqorida ta'kidlangan maqsadlarga erishish uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

- Iqtisodchi- pedagoglarning iqtisodiyot, ta'lim tizimi vakili sifatidagi rolini baholash;

- Iqtisodchi-pedagoglarning asosiy vazifalari va o`ziga xos xususiyatlarini tahlil etish;
- Iqtisodiy ta`limning jamiyat taraqqiyoti uchun ahamiyatini o`rganish;
- Iqtisodiy ta`lim va professional bilimdonlikda shaxs xususiyatlari va ularni taraqqiy ettirish omillarini baholash;
- Iqtisodiy ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari, bu boradagi nazariy va amaliy jihatlarni izohlash;
- Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimi va uning tarkibiy xususiyatlarini baholash;
- Iqtisodchi-pedagoglar kasbiy malakalarini shakllantirish bosqichlarini o`rganish va tahlil qilish ko`nikmasini shakllantirish;
- Buxoro Soliq kollejida faoliyat yurituvchi iqtisodchi-pedagoglar faoliyati ko`rsatkichlarini so`rovnoma asosida tahlil qilish;
- Yuqoridagilar asosida xulosa va takliflar tizimini ishlab chiqish.

Bitiruv malakaviy ishining asosiy predmeti: Iqtisodchi-pedagog mutaxassislarning kasbiy malakalarini shakllantirish va rivojlantirish asoslari.

Bitiruv malakaviy ishining nazariy-uslubiy asosi: O`zbekiston Respublikasi prezidenti I.A.Karimovning asarlari va ijtimoiy yo`naltirilgan bozor munosabatlarini shakllantirish bo'yicha ma`ruzalarida ilgari surilgan g'oyalar, jahonning yirik va mamlakatimizning ko`zga tashlangan iqtisodchi va pedagog olimlari tomonidan yaratilgan ilmiy amaliy kontseptsiyalari. Bundan tashqari, O`zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonun hujjatlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va boshqa me`yoriy hujjatlardan ham keng foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishining axborot bazasi: O`zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi, O`zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi ma`lumotlaridan keng foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishining tarkibi: Mazkur ish kirish, 3 bobdan iborat asosiy qism, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati, ilova, 2 ta jadval, 1 ta diagramma, 8 ta rasmdan iborat.

I BOB KASBIY TA'LIM (IJTIMOIY-IQTISODIY SOHA) MUTAXASSISINING TAVSIFI.

I.1. IQTISODCHI – PEDAGOG- IQTISODIYOT VA TA'LIM TIZIMINING VAKILI SIFATIDA.

Respublikamiz hukumati oliy va xalq ta'limi sohasida o'rtaga qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Ya'ni iqtisodiy sharoitda ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqadlarga yetishish, talaba-yoshlarning xilma-xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, Mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Uzluksiz ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Shu munosabat bilan o'qituvchilar mahoratini oshirishni tashkil etish va qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilikning diqqat markaziga qo'yilgan. O'qituvchilarni falsafiy jihatdan keng fikrlovchi, yuksak mahoratli, muloxazali bo'lishlariga e'tibor berilmoqda.

Davlat ta'lim standrti buyicha 5140900 kasbiy ta'lim yo'nalishi xusuiyatlari quyida tavsiflanadi:

Yo'nalish – O'zbekiston uzluksiz ta'lim Davlat ta'lim standartlari, oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti, oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatoriga kiritilgan.

Ta'limning kunduzgi o'qish shaklida muddati – 4 yil.

Akademik daraja – “Bakalavr”.

Bakalavr:

- ta'lim yo'nalishi bo'yicha oliy ma'lumotli shaxslar egallashi lozim bo'lgan lavozimlarda mustaqil ishlashga;

- ta'lim yo'nalishi hamda turdosh ta'lim yo'nalishlarining magistratura mutaxassisliklari bo'yicha oliy ta'lim olishni davom ettirishga;

- kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimida qo'shimcha kasbiy ta'lim olishga **tayyorlangan bo'lishi shart.**

5140900 – Kasb ta’limi (iqtisodiyot) yo’nalishi bo’yicha bakalavr kasbiy faoliyat sohalari va ob’ektlarining tavsifi:

Ta’lim yo’nalishning ilm - fan va iqtisodiyot sohasidagi o’rni.

5140900 – Kasb ta’limi (iqtisodiyot) yo’nalishi – iqtisodiyot sohasidagi yo’nalish bo’lib, u o’z ichiga pedagogik faoliyat jarayoni uchun zarur bo’ladigan iqtisodiy o’quv fanlari mujassamligi, vositalari, usullari, qo’llanmalari, yuqori madaniyat va shaxsni axloqiy tarbiyalash mezonlariga oid bilimlar majmuini qamrab oladi.

Kasbiy faoliyat ob’ektlari.

5140900 – Kasb ta’limi (iqtisodiyot) yo’nalishi bo’yicha bakalavr iqtisodiy yo’nalish faoliyatining kasbiy ob’ektlarini o’quv tarbiya jarayoni, akademik listey va kasb-hunar kollejidagi faoliyat, xo’jalik faoliyati, ishlab chiqarish, iqtisodiyot va biznes tashkil etadi.

Kasbiy faoliyat turlari

5140900 – Kasb ta’limi (iqtisodiyot) yo’nalishi bo’yicha bakalavr fundamental, umumkasbiy va maxsus tayyorgarligiga muvofiq quyidagi kasbiy faoliyat turlarini bajarishi mumkin:

- **iqtisodchi:** ishlab chiqarish yoki korxona faoliyatida iqtisodchi, rejalashtiruvchi sifatida ish olib borish;

- **pedagogik:** tasdiqlangan o’quv reja va dasturlar asosida akademik listey va kasb-hunar kollejlarda kasb ta’limi o’qituvchisi sifatida ishlash hamda boshqa kasbiy faoliyat turlarini bajarishi mumkin;

- **o’quv-metodik:** ushbu yo’nalishlar bo’yicha ta’limni amalga oshiruvchi vazirliklar, uning tarmoq boshqarmalari va muassasalarida metodist bo’lib ishlash;

- **tarbiyachilik:** umumta’lim maktablari, akademik listeylar va kasb-hunar kollejlaridan tashqari muassasalarda;

- **ilmiy-tadqiqot:** pedagogik eksperimentlar o’tkazish va uning natijalarini qayta ishlash hamda boshqa kasbiy faoliyat turlariga moslashishi mumkin.

Turdosh kasblarga moslashish imkoniyatlari.

5140900 – Kasb ta’limi (iqtisodiyot) yo’nalishi bo’yicha bakalavr quyidagi kasbiy faoliyat turlariga moslashish mumkin:

-ishlab chiqarishni boshqarish: ishlab chiqarish sohasida menejer yoki boshqaruvchi sifatida;

-ishlab chiqarishni tashkillashtirish: xalq xo'jaligining barcha iqtisodiy sohalarida;

-ilmiy-uslubiy: ilmiy tadqiqot loyihalarini ishlab chiqishda qatnashish, muassasalarning rejalashtirilgan ilmiy hamda fundamental tadqiqotlarida ishtirok etish;

Bakalavr o'rnatilgan tartibda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida, professional ta'limotda, malaka oshirish va kadrlarni qayta tayyorlash kurslarida ishlashlari mumkin.

5140900 – Kasb ta'limi (iqtisodiyot) yo'nalish bakalavri ta'limning vakolatli organi tomonidan aniqlanadigan, ikki yildan kam bo'lmagan muddatda magistraturada quyidagi mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha ta'limni davom ettirish mumkin:

5A340102 – Tarmoqlar iqtisodi;

5A340101 – Iqtisodiy nazariya;

5A340102 – Tarmoqlar iqtisodiyoti (tarmoqlar va sohalar bo'yicha);

5A310103 – Makroiqtisodiyot;

5A340104 – Mikroiktisodiyot;

5A340105 – Mintaqaviy iqtisodiyot;

5A310106 – Statistika va iqtisodiyotda matematika usullari;

5A340107 – Iqtisodiyotda axborotlar tizimi va texnologiyalari;

5A340109 – Aholishunoslik va mehnat iqtisodiyoti;

5A340110 – Kasb-xunar fanlarni o'qitish metodikasi mutaxassisliklari hamda ta'limning vakolatli boshqaruv organi(lari) tomonidan belgilangan, turdosh ta'lim yo'nalishlari (mutaxassisliklari) bo'yicha ikki yildan kam bo'lmagan muddatda magistraturada o'qishni davom ettirishi mumkin.

Kasbiy talablar: Iqtisodiy sohada: korxona yoki ta'lim muassasasi muammosi yechimini ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishni hamda iqtisodiy ko'rsatkichlarni aniqlashni bilishi zarur.

ta'lim sohasida: psixologik-pedagogik tayyorgarlikdan o'tgach, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda maxsus fanlardan dars o'ta olishi, uzluksiz ta'lim

muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazilishiga ko'maklashish (o'quv personalisi), tadqiqotlarda ishtirok etish, ma'lumotlarni to'plash, umumlashtirish va tahlil etish, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarida o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish, zamonaviy [pedagogik va axborot](#) texnologiyalarni egallash va tadbiriq etishni bilishi kerak.

ilmiy sohada: yangi pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratga asoslanib namunaviy metodika bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlarni olib borishi lozim;

ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish sohasida: boshqaruvning quyi bo'g'ini ishini tashkil etish va boshqarish haqida ilmiylikka asoslanadigan nazariy-amaliy tushunchalarga ega bo'lishi kerak;

Kasbiy mahorat bo'yicha o'z bilimi va ko'nikmasini egallagan lavozimida mustaqil faoliyat ko'rsatish talablariga [va professionalizmga](#) javob berishi kerak .

I.2. IQTISODCHI-PEDAGOGLARNING ASOSIY VAZIFALARI VA XUSUSIYATLARI

Shuni aytish kerakki, o'qituvchilik sharaflilik, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki, pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g'oyalar bayon etiladi. O'qituvchilarning yosh individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Lekin, o'rta maxsus ta'lim hayoti, amaliy jarayoni esa xilma-xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi. Shuning uchun ham Mustaqil O'zbekiston davlatining umumiy ta'lim muassasalarida ishlaydigan o'qituvchi, pedagog faoliyatiga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon, milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy, diniy bilimlarni mukammal egallagan, ma'naviy barkamol, O'zbekistonning mustakil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro, ixtisoslik, psixologik, pedagogik bilimli va maxoratli, bo'lishi muhimdir. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy hislatlar jo bo'lishi kerak. O'qituvchilik faoliyatida yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarish, ota-onalar va bolalarning izzat-hurmatiga sazovar bo'lishi uchun kishida bu ishga layoqat, qobiliyat, mahorat, qiziqish bo'lmog'i lozim.

Ilm-fanning istalgan doirasida nazariyani o'rganish bu bo'lajak mutaxassisga kasbning barcha ikir-chikirlarini egallashga to'la imkon bermaydi. Shuning uchun ham ularga iqtisodiy fikrlashga imkon berish kerak, harakatlarni kelishish va koordinatsiya qilish, ro'y berayotgan hodisalarning tushunilishi kengligini inobatga olgan holda, iqtisodiyotni o'rgatuvchi iqtisodchi-pedagoglarni tayyorlashga katta e'tibor qaratish lozim.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat egasi bo'lishi mumkin. qobiliyati.

Kasbiy qobiliyat - odamning shunday psixologik xususiyatlaridirki, bilim, malaka orttirish shu xususiyatlarga bo'g'liq bo'ladi.

Odamning qobiliyatlari bilim va ko'nikmalarni egallashda muhim hisoblanadi. Bu bilim va ko'nikmalar egallandimi yoki yo'qmi - bularning hammasi, juda ko'p sharoitlarga bo'g'liqdir.

Qobiliyat taraqqiy etmay, so'lib ketishi ham mumkin. O'quvchida hali zarur ko'nikma va malakalar tizimi hamda mustaqil bilimlar va tarkib topgan ish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy xatosi bo'ladi. Qobiliyatlar bilim, malakalar, ko'nikmalarda ko'rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'ladi, ya'ni boshqacha aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishingizda namoyon bo'ladi.

Demak, qobiliyat shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan faktlarda namoyon bo'ladigan individual - psixologik xususiyatdir. Agar shaxsning mu'him sifatlari yigindisi odamning pedagogik jihatdan asoslab berilgan vaqt oraligida egallagan faoliyati talablariga javob bersa, bu narsa bizga, unda mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati bor deb xulosa chiqarishga asos bo'ladi.

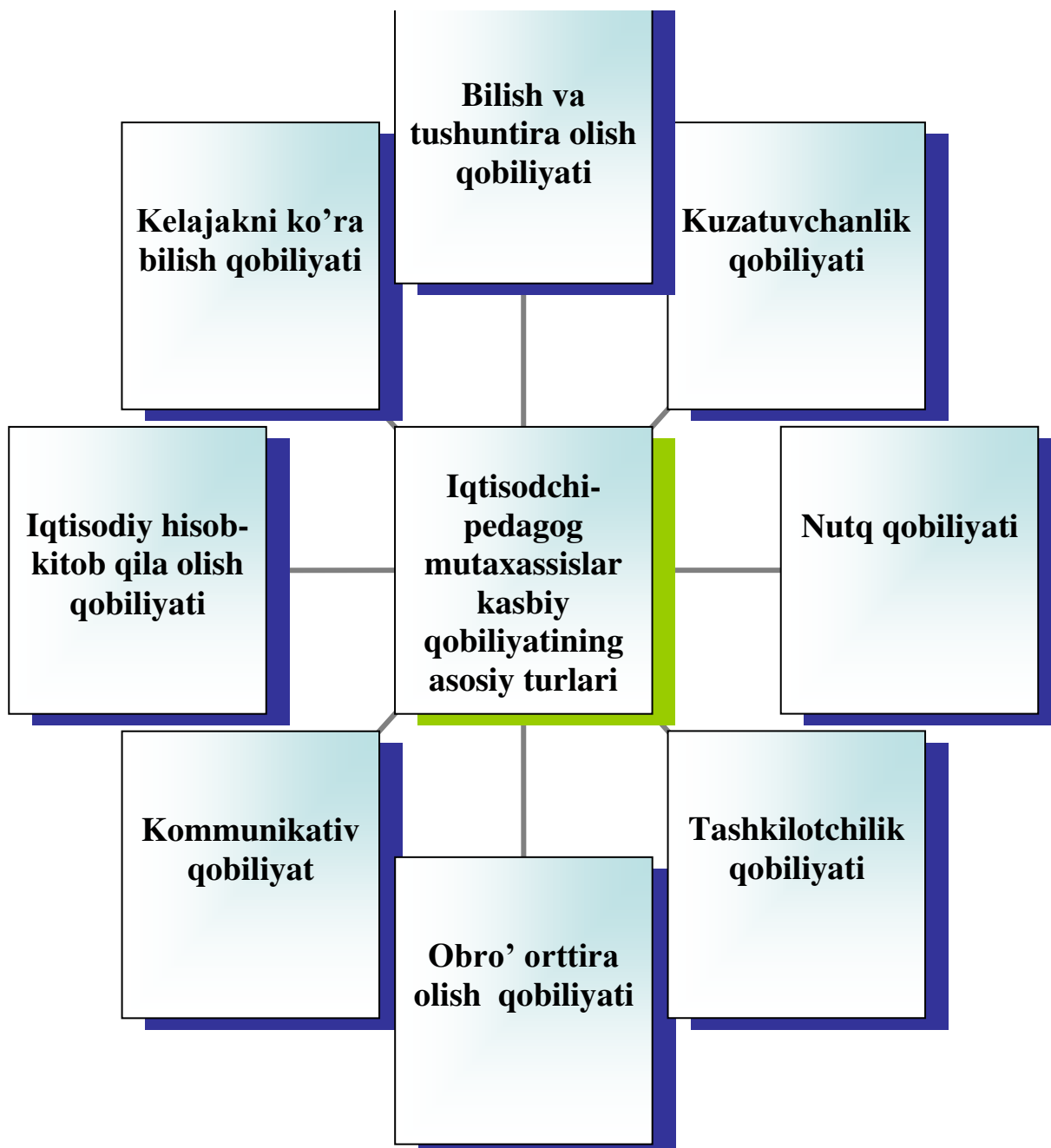
Qobiliyatlar taraqqiyotning yuksak bosqichiga iste'dod deb ataladi. Iste'dod deb odamga qandaydir murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar uyushmasiga aytiladi. Iste'dod mahoratning dastlabki sharti bo'lib, lekin mahoratning o'zidan ancha uzoqdir. Mohir usta bo'lmoq uchun juda ko'p ishlash kerak, Iste'dod mehnatdan ozod qilmaydi, katta ijodiy va zo'r mehnatni taqazo qiladi. Iste'dodli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo'lgan mahorat darajasiga erishganlar.

Yuksak mahoratli o'qtuvchi eng avvalo qobiliyatli, malakali va uddaburon bo'lishi kerak. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishida iste'dodning o'rnini beqiyosdir. Ana shundagina qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyati taraqqiy etadi. Pedagogik

faoliyatning samarali bo'lishi uchun O'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lishi shart.(1-rasm)

1- rasm.

Iqtisodchi-pedagog mutaxassislar kasbiy qobiliyatining turlanishi

1.Bilish va tushuntira olish qobiliyati – Bilish fanning iqtisodiyot sohalariga oid qobiliyatidir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi. Tushuntira olish esa-o'qituvchining o'quv

materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon etish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqtirishdir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olish, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noanik, narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olish darkor. O'qituvchi o'quvchini mustaqil fikrlashini rag'batlantira oladi.

Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur etadi. Bunday o'qituvchilar o'quvchilarni emas, balki o'zlarini nazarda tutadilar, Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi. Uning kattalarga aniq va tushunarli bergan ma'lumoti, o'quvchilarga tushunarsiz va mavhum bir narsa bo'lishi mumkin. Shuning uchun u bayon etishni xarakter va shaklini alohida o'ylab chiqadi, hamda rejalashtiradi.

Qobiliyatli o'qituvchi materialni bayon etish jarayonida turli o'quvchilarning qanday o'zlashtirayotganlarini qator belgilar asosida to'g'ri aniqlab oladi va zarurat tug'ilgan hollarda bayon qilish usulini o'zgartiradi. U tegishli vaziyat yuzaga kelmaguncha ish boshlamaydi.

2. Kuzatuvchanlik qobiliyati - o'qituvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati. O'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Qobiliyatli o'qituvchi o'quvchining ichki va tashqi holatdagi juda arzimagan o'zgarishlarni ham fahmlab oladi. Bunday o'qituvchi biror o'quvchini xafa bo'lganini yoki dars tayorlamaganini ko'zidan biladi.

3. Nutq qobiliyati: - nutq yordamida shuningdek imo-ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyatidir. Bu iqtisodchi-pedagog kasbi uchun juda muhimdir.

Pedagogning nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. o'qituvchi yangi mavzuni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsa bilan qiziqayotganligi bilinib turadi. Fikrlar ifodasi o'quvchilar uchun aniq va sodda tushunarli bo'ladi. O'qituvchi uzundan-uzoq

jumlalar, murakkab so'z birikmalari, qiyin termin, iboralarni qo'llashdan qochadi. O'rinli yumor; xazil, yengilgina istexzo bilan yaxshi munosabatda bo'ladi. O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan erkin, ifodali, his-hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Ayrimlar tez, ayrimlar sekin gapirishga moyil bo'ladilar. O'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq, yaxshi natija beradi.

4. Tashkilotchilik qobiliyati o'quvchilar jamoasini uyushtirishi, o'quvchilar muhim vazifalarni xal etish ruhlantirishni, o'z ishini to'g'ri uyushganligini nazarda tutadi. O'z ishini to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni his ettirish, vaqtni to'g'ri aniqlay olish xususiyati belgilangan muddatda hosil bo'ladi.

5. Obro' orttira olish qobiliyati - o'quvchilarga bevosita emotsional. irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosdagina emas, balki o'qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi asosida ham qozoniladi. Shuningdek, o'quvchilarga ta'lim - tarbiya berish ma'suliyatini his etishga, o'zini haq ekanligiga ishonishiga, bu ishonchni o'quvchilarga yetkaza olish kabilarga ham bog'liq, o'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, hurmat qiladigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchini hurmat qiladilar.

6. Kommunikativ qobiliyat- to'g'ri muomala qila olish, qobiliyatli bolalarga yaqin bo'lish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabat o'rnatish bilish pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

7. Iqtisodiy hisob-kitob qila olish qobiliyati- kasbiy ta'lim (ijtimoiy-iqtisodiy soha) yo'nalishi bo'yicha bitiruvchi mutaxassis avvalambor iqtisodiyotni, uning qonuniyatlarini to'la o'zlashtirgan bo'lishi va bu qonuniyatlarni o'rgata oladigan shaxs hisoblanadi. Shunga ko'ra u iqtisodiy masalalarni, hisob-kitob qila olish ko'nikmalarini o'zlashtirgan bo'lishi lozim.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati - iqtisodchi-pedagog bajarayotgan har bir ishi qanday samaralarga olib kelishi mumkinligi to'g'risida xulosa chiqarishi va o'z hatti-harakatlarini belgilangan vazifalarini amalga oshirish uchun yo'naltira olishi lozim.

Davlat iqtisodiy salohiyatining o'sish ko'rsatkichlari ijobiyligi iqtisodiyot tarmoqlaridagi kadrlar va iqtisodiy ta'lim islohotlari qay darajada taraqqiy etishiga bevosita bo'g'liq. Shuningdek kadrlar siyosati iqtisodiy rivojlanish darajalarini prognozlash va yaxshilashdagi muhim omil hisoblanadi.

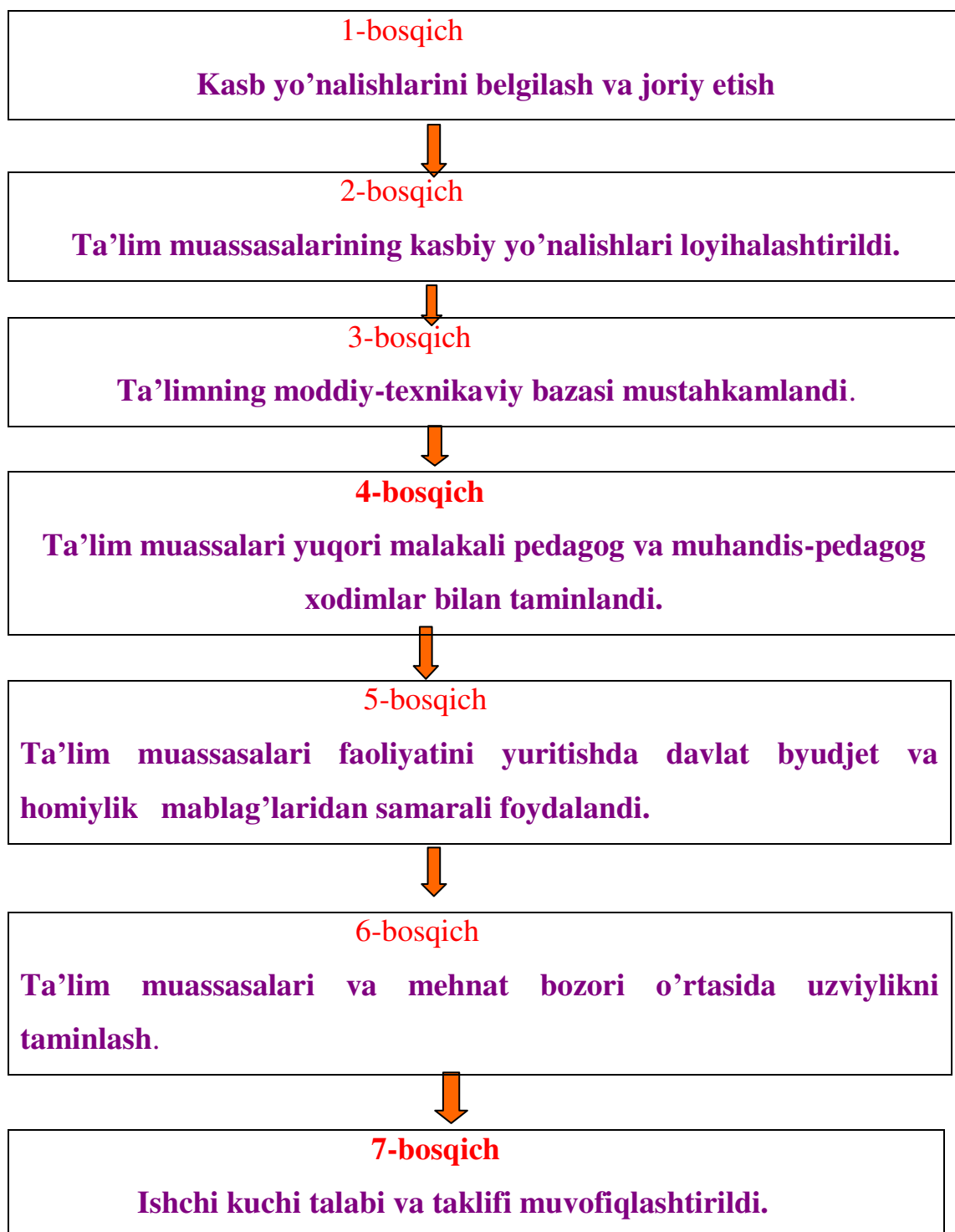
O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash va ta'lim samaradorligini oshirishda bir qator loyihalar, iqtisodiy ta'lim islohotlari amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning kishilarning umumta'lim va professional malaka darajasini oshirish, yangi talablar asosida kishilarning savodxonligini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini joriy qilish borasidagi tashabbuslari negizida iqtisodiy sohalarda yetuk mutaxassislar va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash orqali tarmoqlardagi o'sish parametrlarining yaxshilanishiga erishilmoqda.

Ta'lim samaradorligini oshirish bevosita ta'lim tizimidagi kamchilik va muammolarni bartaraf etish, asosiy yo'nalishlarni loyihalash bilan amalga oshiriladi. Jumladan mazkur kamchilik va muammolar qatoriga kadrlar tayyorlash tizimini bozor munosabatlari rivojlanish xususiyatlari asosida shakllantirilmaganligi, ta'limda moddiy-texnikaviy bazani yetarli emasligi, ta'lim ixtisosliklari bo'yicha pedagogik kadrlarning yetishmasligi, sifatli o'quv-uslubiy va ilmiy adabiyot hamda didaktik materiallarning kamligi, ta'lim tizimi, fan va ishlab chiqarish o'rtasida puxta o'zaro hamkorlikni yetarli emasligi, iqtisodiy ta'lim tizimidagi kamchiliklar sirasiga kiradi.(2-rasm)

Respublikada iqtisodiy ta'limni shakllantirishda yuzaga keladigan dolzarb muammolar sifatida iqtisodiyotni rivojlantirish va tarmoqlarni rivojlantirishga doir dasturlar negizida ta'limda ilmiy loyiha, iqtisodiy fundamental fanlar tizimini shakllantirish lozim.

Keyingi yillarda iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirishda bir qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Davlat byudjetidan grant mablag'lar ajratildi. Bu bevosita ta'lim va tarmoq bog'liqligi o'sishning bir tomoni sifatida e'tirof etiladi. Iqtisodiy ta'lim tizimini shakllantirishda asosiy muammolar sifatida manzilli ta'lim loyihalarini amalga oshirish sustroq darajada, shuningdek iqtisodiy tarmoq ishlab chiqarishning hajmini loyihalashtirishda ilmiy tadqiqotchilik institutlarida ilmiy iqtisodchi mutaxassislar tizimini shakllantirish lozim.

Ta'lim tizimi samaradorligini oshirish bosqichlari

Yuqoridagi ta'lim samaradorligini oshirish va ta'limda ijobiy natijalarga erishishda yuzaga keladigan kamchilik va muammolarni bartaraf etish iqtisodiy ta'lim rivojlanishining intensiv omili sifatida e'tirof etish mumkin.

II BOB IQTISODIY TA'LIMNING IQTISODIY TAFAKKURNI

SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

II.1. IQTISODIY TA'LIMNING TARAQQIYOT UCHUN ZARURATI VA AHAMIYATI

Insonlarga iqtisodiy ta'lim berish har bir davrning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib kelgan. Agar tarixga nazar tashlasak, ajdodlarimiz iqtisod va iqtisodiy ta'lim-tarbiyaga oid ko'plab g'oyalarni ilgari surishgan. Chunki iqtisod har bir kishi, har bir oila, jamoa va jamiyat hayotida muhim o'rinni egallagan. U nafaqat insonning bugungi hayoti, balki kelajagini ham belgilab beradi. Axir, xalqimiz "Oldin iqtisod keyin siyosat" degan hikmatni bejizga aytmagan. Demak, har zamonda jamiyatda iqtisodiy tafakkurni rivojlantirish katta ahamiyatga ega bo'lgan. Iqtisodiy tafakkurni rivojlantirishda iqtisodiy ta'lim-tarbiyaning tarixiy ildizlari-ulug' ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan o'lmas asarlar bizga bebaho manba bo'lib xizmat qiladi.

Ajdodlarimiz yaratgan zardo'shtiylik dinining eramizdan avvalgi II ming yillik oxiri I ming yillik boshlaridagi voqealarni aks ettiradi va juda qadimiy yodgorlik kitobi "Avesto" da muhim iqtisodiy fikrlar bayon etilgan. Unda insonlarga qarab "ekin eking", ana shunda yomonlik va yovuzlik xudosi Axriman uning qurollari "devlar" qochadi, deyiladi. Bu bilan asarda insonlarni mehnat qilishgagina chorlamay, mehnat tufayli uning iqtisodiy jihatlarini ham o'rgatiladi.

Buyuk bobokalonimiz Amir Temur ham iqtisodiyotga, odamlarning iqtisodiy malakalarini oshirishga muhim e'tibor qaratgan. Sohibqiron to'plagan mol-dunyoni, olinadigan boj soliqlarni xayrli maqsadlar uchun sarfladi. Soliq tizimi ishlab chiqilib, bunda adolatli qonun-qoidalariga to'la amal qilingan. Raiyatdan mol-xiroj yig'ishda ularni og'ir ahvolga solish yoki mamlakatni qashshoqlikka tushirib qo'yishdan saqlanilgan. Hosil yig'ib olmasdan soliq to'lash qat'iyanan man etilgan. Biror fuqaro agar tashlandiq yerni ishlab, uni sug'orib, ekin eksa, birinchi yil u soliqdan ozod qilingan. Ikkinchi yili esa u o'zi istaganicha soliq to'lagan. Bugungi kunda soliq borasida bunday tartibni qo'llayotganimizning o'zi ham Amir Temurdek buyuk zotning avlodlarga qoldirgan iqtisodiy sabog'idir. Buyuk sohibqiron kambag'al dehqonlar va kasodga uchragan savdogarlarga o'zlarini tiklab olgunlariga qadar xazinadan moddiy yordam berilishini talab qilgan. Eng muhimi, bu davrda hech bir

shahar va qishloqda odamlardan jon boshiga olinadigan soliq-sarshumor va har bir xonadondan olinadigan soliq-xonashumor olinmagan.

Mirzo Ulug'bekning iqtisodiy dunyoqarashida pul islohoti alohida o'rin tutadi. Shuning uchun u pul zarb qiluvchi korxona qurdiradi. Qizig'i shundaki, pul birliklarining nomini ana shu korxona joylashgan shahar-Buxoro xalq atamasi bilan atashni lozim topadi (masalan, donaki, adliya, dildonaki adliya, dudonaki adliya kabi). Pul birligining vazni pul qiymatiga qarab, 2,3-8,6 gramm og'irlikda belgilangan. Bunday iqtisodiy tadbir mamlakatda tovar-pul munosabatlarining rivojlanishiga, xalqaro savdo ravnaqiga milliy mulkning barqaror bo'lishiga xizmat qilgan. Ulug' ajdodlarimizning iqtisodiy qarashlarini o'rganish nazariy bilimlarimizni boyitish va chuqurlashtirish uchun xizmat qiladi. Eng muhimi, biz o'sha davr xususiyati va muammolari to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lamiz. O'tmishda ajdodlarimiz orttirgan tajribalarga tayanib, bugungi kunda dolzarb masalalar echimini topish borasida mushohada yuritishimiz mumkin. Bu borada respublikamizning iqtisodiyot yo'nalishidagi barcha oliy o'quv yurtlarida buyuk ajdodlarimizning iqtisodiyot sohasidagi saboqlarini o'rganishning yo'lga qo'yilganligi hamda barcha oliy o'quv yurtlarida "Iqtisodiy nazariya" fanidan dars o'tilayotganligi iqtisodiy ta'limning zarurati va ahamiyati ifodasidir.

Bugungi kunda respublikamizda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy islohotlar natijasida jamiyatimiz taraqqiyoti asoslari va milliy mustaqilligimiz poydevorini mustahkamlab bormoqda. Ushbu jarayonda milliy iqtisodiyotimizning o'ziga xos xususiyatlarini nazariy va amaliy jihatdan chuqur bilish o'ta dolzarb masaladir. Bozor iqtisodiyoti hayotimizda tobora keng ko'lam kasb etayotgan hozirgi sharoitda bo'lajak mutaxassislar keng ko'lamli bilimga ega, chuqur mushohada va mulohaza asosida qarorlar qabul qilishga qodir, o'z kasbini puxta egallagan bo'lishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning: "... biz shunday mas'uliyatli o'tish davrini o'tamoqdamizki, juda qisqa muddatlarda rivojlangan mamlakatlar safiga qo'shilib olishimiz kerak. Bu tarixiy zaruratdir. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot esa ko'p jihatdan odamlarning iqtisodiyot ilmi bilan qurollanishga,

iqtisodiy idrok kuchiga ega bo'lishga bog'liq bo'lib qoldi"¹, deb ta'kidlaganlari ham iqtisodiy ta'limning bugungi kundagi ahamiyatini ko'rsatmoqda.

Mustaqil yurtimizda bozor iqtisodiyotiga o'tish mamlakatimiz aholisi ayniqsa, yoshlarning iqtisodiy bilimini oshirish hamda insonparvarlik g'oyalari asosida yangicha fikrlaydigan shaxs-tadbirkorlarni shakllantirish masalasini qo'ydi. Zero, mamlakatni rivojlantirish uchun iqtisodiy ta'lim-tarbiyaning tarixiy ildizlar, zamonaviy iqtisod, biznes, marketing asoslarini yoshlarga chuqur o'rgatish zarurati paydo bo'ldi.

Hozirgi kunda dunyoda tobora keng ko'lamda avj olib borayotgan va aksariyat mamlakatlarni qamrab olayotgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida iqtisodiy bilimlarga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. Davlatimiz tomonidan inqirozga qarshi chora-tadbirlar olib borilayotgan bir paytda iqtisodiy bilimga ega yetuk va salohiyatli kadrlarga bo'lgan ehtiyoj sezilmoqda. Bu muammolarni hal etishda oliy ta'lim muassasalarining o'rni beqiyosdir.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining barcha sohalarida, birinchi navbatda, iqtisodiyotni modernizastiya qilish, mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash, kichik biznesni rivojlantirish, ichki talabni rag'batlantirish, aholining, ayniqsa qishloq ahlining bandlik darajasi va daromadlarining o'sishini ta'minlashga qaratilgan inqirozga qarshi choralar dasturini hayotga keng ko'lamda tatbiq etish, kelgusida barqaror rivojlanishning muhim omili bo'lib qolmoqda.

Yuqorida zikr etilgan ishlarni amalga oshirishda iqtisodiy ta'lim-tarbiyaning o'rni beqiyosdir. Iqtisodiy ta'lim kishilarning iqtisodiy ongini shakllantirishga tashkiliy pedagogik faoliyat va ma'lum maqsadni ko'zlab amalga oshiriladigan ish tizimidir. Iqtisodiy ta'lim jarayonida kishilar iqtisodiyotni samarali tashkil etish, ishlab chiqarish munosabatlarini rivojlantirish, amaldagi xo'jalik yuritish tartib-qoidalari haqida tasavvurga ega bo'ladilar va qator iqtisodiy tushunchalarni o'zlashtiradilar.

Iqtisodiy ta'lim-tarbiya kishilarning iqtisodiy tafakkuri, axloqiy va ishchanlik sifatlarini, tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ijtimoiy faolligini oshirishga imkon beradi; iqtisodiy ta'lim-tarbiya natijasida ularda tashabbuskorlik, tejamkorlik,

¹ Karimov I. A. Bunyodkorlik –farovon hayot asosi . O'zbekiston Oliy Majlisining IV sessiyasida so'zlangan nutq. – // O'zbekiston ovozi, 1995 yil 26 dekabr

jamoat mulkiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish ko'nikmalari shakllanadi, o'z-o'ziga talabchanlik va mas'uliyat hissi ortadi. Iqtisodiy tarbiya natijasida texnologik jarayonlar va jihozlarning yangilanishi, yuqori sifatli mahsulotlar tayyorlash, shaxsiy muvaffaqiyat va farovonlikka olib keladi.

Iqtisodiy ta'lim-tarbiya jarayonida kishilar savdo-sotiq ishlari, ishlab chiqarish munosabatlari, ishlab chiqarish kuchlari va ularning mehnat bozoridagi harakati, turli iqtisodiy tizimlar, mulkchilik shakllari va moddiy mulklarni taqsimlash haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar. Yana bir muhim jihati shundaki, iqtisodiy bilimga ega kishilar bugungidek kechayotgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz bo'ronlariga tayyor bo'lib, uning oldini olishga o'z hissalarni qo'shadilar.

Shu jihatdan iqtisodiy ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarimiz ongiga mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanish tarixi va ayniqsa, Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimovning iqtisodiyot muammolariga bag'ishlab nashr etilgan kitob va risolalarini maxsus o'rganish yo'lga qo'yilganligi ham alohida ahamiyatga egadir.

Mehnat bozori takomillashib borayotgan hozirgi sharoitda ma'naviyati yuksak, keng bilim va yuqori kasbiy mahoratga ega zamonaviy mutaxassislarni shakllantirish jarayoni jadallashmoqda. Bo'lajak mutaxassislarda mehnatga ongli munosabatda bo'lish, ishlab chiqarishning umumiy natijalari to'g'risida o'ylash, jamoa ishlab chiqarishini boshqarishda faol ishtirok etish ko'nikmalarini shakllantirish iqtisodiy ta'limning muhim yo'nalishidir.

Shu bois bugungi kunda iqtisodiy bilimlarni berish va tadbirkorlik sohasi uchun mutaxassislar tayyorlash jarayonini optimallashtirishga alohida tashkiliy yondashuvlar lozim. Iqtisodiy ta'lim-tarbiya jarayonida eng yaxshi usullarni aniqlash va ishlab chiqish, ularni ta'lim jarayonida qo'llash, har tomonlama yetuk va salohiyatli iqtisodiy bilimga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlashning muhim garovidir.

II.2. IQTISODIY TA'LIM JARAYONI UZVIYLIGINI TA'MINLASH OMILLARI

XXI asr iqtisodiyot, axborot va yangi texnologiyalar asridir. Shunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiy ta'limni rivojlantirish, unda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish tizimini yo'lga qo'yish, iqtisodiy ta'lim uzviyligini ta'minlash maqsadida qator tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan:

-birinchidan, iqtisodiy bilim, ko'nikma va tushunchalarni umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-7- sinf o'quvchilariga turli o'quv fanlari mazmuniga singdirib, integrativ tarzda taqdim etishni yo'lga qo'yish;

-ikkinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida iqtisodiy ta'limning uzviyligiga erishish;

- uchinchidan, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim jarayonida iqtisodiy bilimlar uzluksizligini ta'minlash lozim.

Shuni inobatga olish kerakki, bilim ham, amaliy ko'nikma ham o'quvchi-yoshlarda tayyor holda shakllanmaydi.

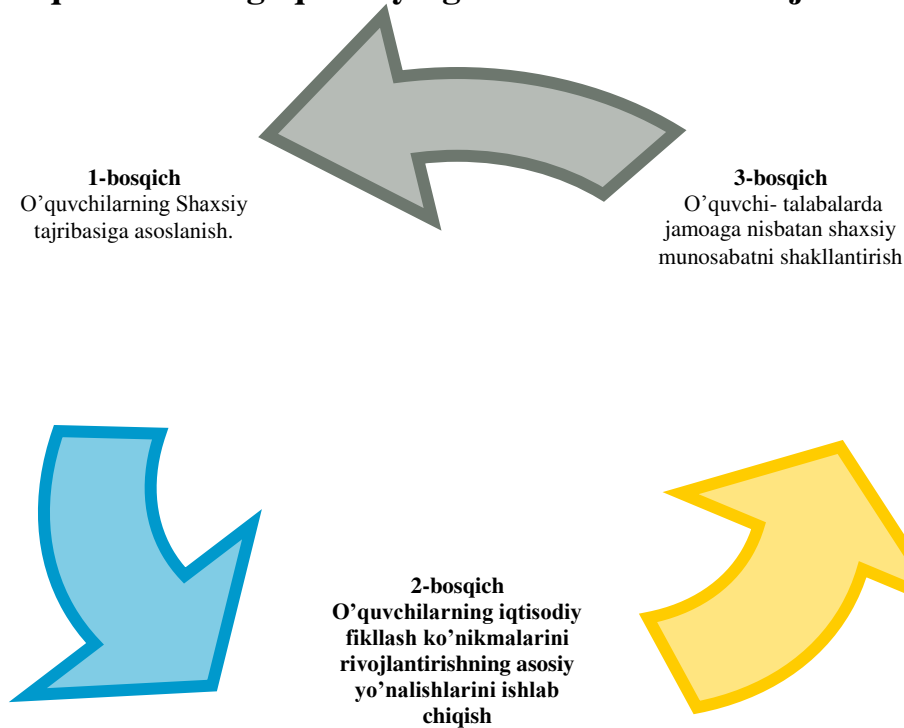
Ko'p hollarda o'qituvchilar o'quvchi va talabalarga o'zlashtirish uchun tayyor bilimlar taqdim etadilar va ularni iste'molchilarga aylantiradilar. Bu o'rinda shuni ta'kidlash lozimki, iqtisodiy material o'quvchi va talabalarning biluv faolligini oshirishga qaratilgan muammolarni yechish, iqtisodiy vazifalarni bajarishga asoslanganligi bilan ajralib turishi lozim. Bularning hammasi amaliy ko'nikma va malakalarning shakllanishi natijasida, beixtiyor, iqtisodiy bilimlar ko'rinishidagi nazariy materiallarni o'zlashtirishga imkon beradi. Natijada, yoshlarning iqtisodiy bilim va ko'nikmalari rivojlanadi. Rivojlantiruvchi ta'lim jarayonida esa o'quvchilar nafaqat kerakli materialni yod oladilar, esda saqlab qoladilar, balki o'quv ishining har hil turlarini ham egallaydilar, amaliy vazifalarni bajaradilar. Bu esa o'quvchi va talabalar tomonidan iqtisodiyotga oid materiallarning o'zlashtirish samaradorligini tezlashtiradi hamda ularning fikrlashini oshiradi. Shuning uchun o'quvchi va talabalar egallashi lozim bo'lgan iqtisodiy bilimlar muayyan ko'nikma va malakalar hosil qilinishi bilan bog'liq bo'lishi lozim.

Uzviylashgan tarzda tashkil etilgan iqtisodiy ta'lim va shu asosda o'quvchi hamda talabalarning iqtisodiyotga oid bilim, ko'nikmalarini rivojlantirish

jarayonining mazmun, mohiyati va tuzilishini quyidagi bosqichlarga ajratish maqsadga muvofiqdir (3-rasm).

3-rasm.

O'quvchilarning iqtisodiyotga oid bilimlarini rivojlantirish jarayoni

1. O'quvchilarning shaxsiy tajribasiga asoslanib, iqtisodiy munosabatlarda ishtirok etish ko'nikmalarini shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan bu bosqichda o'quvchilarga aniq bir topshiriqni bajarishni yuklash asosida ularni amaliy faoliyatga jalb etish nazarda tutiladi. Bu bosqichda o'qituvchilarning asosiy vazifasi o'quvchilarning aql-idrok, tejamkorlik, omilkorlik bilan ish yuritish bo'yicha shaxsiy tajribasini hamda iqtisodiy hodisa, jarayonlarni tushunish va baholash ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, jamiyat iqtisodiy potensialini mustahkamlashga o'zlarining hissalarini qo'shishdan iboratdir.

2. O'quvchilarning iqtisodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish. Bu bosqichning asosiy maqsadi jamoa faoliyatiga qaratilgan bo'lib, bunda iqtisodiy jarayonning har bir ishtirokchisining shaxsiy tajribasi jamoa tajribasiga o'sib o'tishi, ya'ni o'quvchilarni qo'yilgan vazifa va topshiriqlarni birgalikda guruhda hal etishga jalb qilib turish lozim. Bu o'rinda

ta'lim muassasalarining iqtisodiy sharoiti, muhiti, tuman, shahar, respublika iqtisodiy hayoti, turli iqtisodiy tashviqot va targ'ibot ishlari muhim o'rin egallaydi.

3. O'quvchi-talabalarda jamoaga nisbatan shaxsiy munosabat shakllantiriladigan bosqich bo'lib, bunda ularning iqtisodiy bilimdonlik darajasi rivojlantiriladi. Mazkur bosqichning asosiy vazifasi o'quvchi va talabalarda iqtisodiy vaziyatlarni umumlashtirish, tahlil qilish, o'z nuqtai nazarini bildirish, iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilashning zarurligi va muhimligini tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchi va talabalarda ta'lim jarayonida olgan iqtisodiy bilimlarini keyingi hayoti va mehnat faoliyatida tatbiq etish ko'nikmasi shakllantiriladi.

Uzviylashgan tarzda tashkil etilgan iqtisodiy ta'lim jarayonining har bir bosqichida o'quvchi va talabalarning fiziologik va ruhiy holati, shaxsiy qiziqishlari, yosh xususiyatlari, kattalar va tengqurlari bilan o'zaro munosabati, maktab, oila hamda undan tashqarida o'zini tutishini inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, iqtisodiy ta'lim jarayoni uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash ko'p qirrali va ko'p bosqichli ijtimoiy-pedagogik muammo bo'lib, yuqorida qayd qilingan uchta bosqichga tayanadi hamda talabalarga keyingi mehnat faoliyatida muhim bo'lgan tashkilotchilik qobiliyatlari va ishbilarmonlik, uddaburonlik, tadbirkorlik sifatlarining rivojlanishiga imkon beradi. Shuningdek, bunday yo'nalishda tashkil etilgan ta'lim natijasida talabalar:

- iqtisodiy fikrlash ko'nikmalariga;
- xo'jalik yuritish, mahsulot ishlab chiqarish, taqsimot va ayirboshlash haqida ma'lumotlarga;
- iqtisodiy hodisa va vazifalarni iqtisodiy-matematik tahlil qilish ko'nikmalariga;
- ishlab chiqarish muassasalarai, tovar ayirboshlash jarayoni, moliyaviy masalalar, pul muomalasi, tashqi iqtisodiy aloqalar haqida tasavvurga;
- iqtisodiy bilimlarni mustaqil egallash ko'nikmalariga;
- davlat iqtisodiy siyosatida sodir bo'ladigan iqtisodiy jarayonlar haqida faol hayotiy nuqtai nazarni bildirish ko'nikmalariga;

- keyinchalik mehnat faoliyatida kasb tanlashlari uchun kerakli bilim va ko'nikmalarga;
- olgan iqtisodiy bilimlarini amaliyotga tadbqiq eta olish ko'nikmalariga;
- Ma'lumotlar manbai bilan mustaqil ishlash ko'nikmalariga;
- Shaxsiy ishlarini rejalashtirish va tashkil etish ko'nikmalariga;
- Ishlab chiqarish sarf-xarajatlari, jamoa mulkini saqlash va ko'paytirish haqida tushunchaga;
- Xalq xo'jaligi, ishlab chiqarish, qurilish, xizmat ko'rsatish hamda biluv faoliyatining turli sohalarida mohirona xo'jalik yuritish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

II.3 . IQTISODIY TA'LIM VA PROFESSIONAL BILIMDONLIKDA SHAXS OMILI

O'zbekiston bugun xalqaro hamjamiyatning va global moliyaviy-iqtisodiy bozorning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanayotgan bir davrda, uning iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, sohalarni texnik va texnologik qayta jihozlash va jahon standartlariga mos mahsulotlar ishlab chiqarish, o'z navbatida, personal boshqaruviga oid yangi talablar va uslublar o'zlashtirish zaruratini ham nazarda tutmoqda.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida oliy ta'limning kasbiy ta'lim (ijtimoiy-iqtisodiy soha) ta'lim yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalar ongida zarur ko'nikmalarni shakllantirish hamda malakalar bilan qurollantirish dolzarb masalaga aylanib ulgurdi. Iqtisodiy ta'limda, xususan, bo'lajak iqtisodchi-pedagoglarni tayyorlashda kasbiy mahoratiga oid zarur malakalarni shakllantirish talabalardan zamonaviy ta'lim uslublarini o'zlashtirishning pedagogik texnologiyalaridan xabardor bo'lish zaruratini ham qo'ymoqda. Fan va texnikaning rivoji ilmiy bilimlarning hajmiga va xarakteriga ta'sir ko'rsatib, ta'lim tizimida, jumladan, iqtisodiy kasbiy ta'lim ham o'z aksini topmoqda. O'zgarishlar sharoitida iqtisodiy ta'lim jamiyatning rivojlanishi va me'yorida boshqarilishi uchun asos bo'lib xizmat qilishi lozim. Bunda aynan iqtisodiy ta'lim bo'lajak pedagoglarning professional bilimdonligini shakllanishida asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham barcha tarixiy inqiroz, yangilanish va yuksalish bosqichlarida aynan ta'lim tizimining iqtisodiyot sohasini isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirga kelib bo'lajak iqtisodchi-pedagoglarni tayyorlashda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish tadbirlari esa, talaba shaxsining va akademik guruhlarda mashg'ulotlarni tashkil etishning psixologik jihatlarini hisobga olgan sharoitdagina ijobiy samara berishi mumkin.

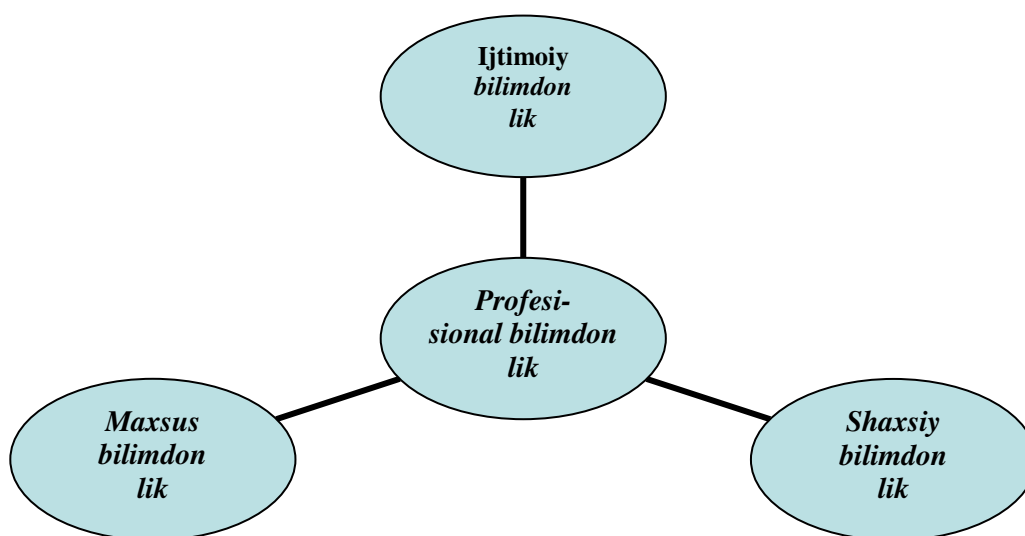
Mutaxassis I.Maxmudov tomonidan fanda bo'lajak iqtisodchi-pedagoglarning kasbiy malakalarini shakllantirishga yordam beruvchi hamda islohotlarni amalga oshirishda qo'l keladigan quyidagi samarali ta'lim texnologiyalari va uslublari mavjudligi qayd etilgan: a) keyslar; b) muammoli vaziyatlar muhokamasi; v) rolli o'yinlar; g) psixologik trening; d) xizmat mavzulari yo'zasidan o'yinlar; e)

rejalashtirilgan ta'lim; j) o'quv filmi; z) televidenie orqali ma'ruza; i) ma'ruza.

Fikrimizcha, yuqoridagi ta'lim texnologiyalarini qo'llashda o'qituvchi asosiy e'tiborni iqtisodiy ta'limning maqsadi va vazifalariga qaratmog'i lozim. E'tibor berilsa, adabiyotlarda, mohir kasb egasi egallashi lozim bo'lgan bilimdonlikning har xil daraja va turlari ajratilgan. Zamonaviy psixologiya fanida bu hodisaga ***professional bilimdonlik***, deb nom berilgan.

Mutaxassis A.Markova muammoni yechimiga o'z yondashuvini taklif qilar ekan, tadqiqotlari natijasiga tayanib ***professional bilimdonlikning*** quyidagi uch turini ajratadi (4 -rasm):

4-rasm **Professional bilimdonlik turlari**

Bo'lg'usi kasb egasining professional xatti-harakatlarini mustaqil tarzda bajarishga tayyorlanish, o'z mehnati natijalarini baholash va kasbiy o'sishini loyihalash qobiliyati – ***maxsus bilimdonlik*** hisoblanib, uning shakllantirilishida zamonaviy iqtisodiy ta'limdan rol o'yinlar, ayniqsa, xizmat mavzulari yuzasidan o'yinlar o'tkazilishini taqozo qiladi.

Bo'lajak kasb egasining birgalikdagi (guruh) faoliyati, hamkorligi, shuningdek, professional muloqotning shu kasbga doir qabul qilingan usullari hamda o'z mehnati natijalari uchun ijtimoiy javobgarligi – ***ijtimoiy bilimdonlik*** sanalib, iqtisodiy ta'lim jarayonida uning shakllantirilishida keys usulining roli o'zgacha. Bu usul bo'lajak kasb egasiga vaziyat, asosiy muammolar va uni yechish yo'llari haqida guruh qarashlarni o'zlashtirishga, qabul qilayotgan eng maqbul qarorlari yo'zasidan

javobgarlikni his etishga hamda o'z aqliy sohasini faollashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, fanda shaxsiy o'zligini ifodalash va o'zini-o'zi rivojlantirish usullari hamda uning kasbiy «buzilishi (deformastiyasi)»ga qarshi tura olish vositalarini egallashi – shaxsiy bilimdonlik, deb e'tirof etilib, uning shakllanishida o'quv filmining ahamiyati beqiyos. Bu usul yordamida bo'lajak kasb egasining o'zini-o'zi idrok qilish, o'zining yaxshi va yomon sifatlarini to'g'ri baholash, o'zining to'g'ri yoki noto'g'ri amallarini ichki nazorat qila olish xususiyatlari shakllantiriladi. Bunday bilimdonlikka egalik iqtisodchi-pedagogda «kasbiy o'zini-o'zi anglash» jarayonini tezlashtirib, «professional mentalitet» mohiyatini ochib beradi.

Iqtisodiy ta'lim va professional bilimdonlik kontekstida shaxs masalasi tadqiq etilar ekan, o'zgarishlar sharoitida o'zi haqida aniq tasavvuri shakllanmagan, o'z imkoniyatlari va qobiliyatlarini aniq bilolmagan inson nafaqat hayotda, balki u yoki bu narsaga e'tiqodda ham biroz oqsashi mumkinligini alohida e'tirof etish mumkin. Masalan, oliy ta'limning kasbiy ta'lim (ijtimoiy-iqtisodiy soha) ta'lim yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan yoshlarni olaylik. Ularning ko'pchiligida o'z iqtidoriga nisbatan va qobiliyat, imkoniyatlariga nisbatan noto'g'ri tasavvurlar bor. Bunday tasavvurlarni bartaraf etishga xizmat qiladigan professional bilimdonlikni oshirish, oxir-oqibat, talaba-yoshlar orasida o'z kasbiga sodiqlik va mahoratga erishish motivastiyasini shakllantirish amaliyotda uchrab turgan ba'zi bir noxushliklarning oldini olishga ham asos bo'ladi.

Bizningcha, zamonaviy iqtisodiy ta'limda bakalavrlarni tayyorlashda A.Markova tomonidan taklif etilgan «vazifaga asoslangan shaxsiy» yondashuvga asoslangan holda ish olib borish va talabalarning kasbga moyilligini shakllantirish dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq sanaladi. Bunda ko'zda tutiladigan asosiy maqsadlardan biri – bu talabalarning samarali mutaxassis bo'lib etishishlari uchun zarur shaxs xislatlarini rivojlantirishda ko'mak ko'rsatishdan iborat bo'ladigan interfaol ta'lim uslublarini psixologiya va pedagogika fanlarining oxirgi yutuqlariga tayangan holda tanlash masalasi hisoblanadi.

Iqtisodiy ta'lim davomida talabalar shaxsini kasb professiogrammasiga monand ravishda shakllantirish, samarador mutaxassisga oid shaxsiy va professional sifatlarni rivoj toptirish maxsus treninglar hamda kasbiy maslahatlashuv tadbirlari orqali tashkil

etilishi mumkin. Malakali psixolog-pedagoglar tomonidan yaratilgan maxsus diagnostik hamda korrektsion dasturlar yordamida tashkil etilgan bunday uchrashuv va mashg'ulotlar, bo'lajak mutaxassislar ongida yetuk professional shaxs haqida tasavvur uyg'otishi bilan bir qatorda kasbiy mahoratga erishish motivastiyasini yanada rivojlantirish fenomenini paydo qiladi.

Mahoratli o'qituvchi talabalar ruhiyatini, bilim va kamolot darajasini hisobga oladi. Ba'zi o'qituvchilarga o'quv materialini oddiy, tushunarli va qandaydir aloxida izoxni talab etmaydigandek tuyuladi. Bunday o'qituvchilar talabalarni emas, balki o'zlarni nazarda tutadilar. Ilm fanning istalgan doirasida nazariyani o'rganish, bu bo'lajak mutaxassisga kasbning barcha ikir-chikirlarini egallashga to'la imkon bermaydi. Shuning uchun ham ularga iqtisodiy fikrlashga imkon berish kerak, harakatlarni kelishish va koordinatsiya qilish, ro'y berayotgan hodisalarning tushunilishi kengligini inobatga olgan holda, iqtisodiyotni o'rgatuvchi iqtisodchi-pedagoglarni tayyorlashga katta e'tibor qaratish lozim.

Pedagogik ijodkorlik manbai- bu pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba - muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda, biz o'qituvchiining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondoshishini, talabalarning ta'lim-tarbiyasiga yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishini tushunamiz.

Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi faqat talabalarni muvaffaqiyatli o'qitish va tarbiya berish, ilg'or ish tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmasdan taraqqiyotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lish zarur. Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yo'zasidan erkin fikr yuritish, fan yutuqlarini o'qituvchilarga yetkaza olishi, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi.

Tarbiya jarayonida pedagogik ta'sir ko'rsatish talabaga u yoki bu yuksak axloqiy sifatlarining mohiyatini anglatish jarayonida qo'llaniladigan o'qituvchining ish usullaridan biridir. Har bir shaxsga ta'sir etishi tarbiyachining pedagogik mahorati va obro'siga bogliqdir. Bunda:

- talabning ijobiy hatti-harakatlariga to'sqinlik qilmasligi;
- talablarni aniq va tushunarli bo'lishi;
- qo'yilgan talab va vazifalarni natijasini bilish;

- talab ochiq chehra, samimiy, bir ohangda berilishi, iltimos, maslahat, yaxshi niyatga chorlash;

- talab bolalarning yoshi, bilim saviyasiga mos bo'lishi.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi ko'pgina tomonlarini belgilovchi unsurlaridan biri Davlat Ta'lim Standarti (DTS) dir. U ko'p o'lchovli yo'riqnoma bo'lib, yo'nalish (bakalavriat) yoki ixtisoslik (magistratura) umumiy tavsifi, ta'lim-kasbiy programma tayyorlash, uning tuzilishi va mazmuni, joriy etilishi, kadrlar tayyorlash sifatining nazorati va hokazo talablarni o'zida aks ettiradi.

DTS ning tashkiliy-boshkaruv funksiyasi ta'lim tizimini sifat va miqdor tavsiflarini tartibga solish, chegaralashdan iborat. Bular vositasida shaxs, davlat, jamiyat, ish beruvchi va boshqalar tomonidan nazorat etish ta'minlanadi. Har bir ta'lim xizmatini talab etuvchining ta'limdan o'z maqsad va qadriyati bor:

- shaxs** bunday ta'limda o'zining intellektual ehtiyojlarini qondirish va imkoniyatlarini namoyon etishni ko'zlaydi;

- jamiyatga** ta'limdan yuqori darajadagi ijtimoiy va axloqiy samara lozim;

- davlat** ta'lim tizimidan fuqarolarni o'qitish va tarbiyalashni, milliy rivojlanish mafkurasi hamda umuminsoniy qadriyatlar ustivorligi asosida ularda ma'naviyat va axloqiy sifatlarni rivojlantirishni kutadi;

- kadrlarni **talab etuvchilar** ta'limdan raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqaruvchi va xizmat ko'rsatuvchi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni kutadi.

II.4. O'QITUVCHINING KASBIY MAHORATI- TA'LIM SAMARADORLIGINI BELGILOVCHI OMIL SIFATIDA.

Davlat iqtisodiy salohiyatining o'sish ko'rsatkichlari ijobiyligi iqtisodiyot tarmoqlaridagi kadrlar va iqtisodiy ta'lim islohotlari qay darajada taraqqiy etishiga bevosita bog'liq. Shuningdek kadrlar siyosati iqtisodiy rivojlanish darajalarini prognozlash va yaxshilashdagi muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash va ta'lim samaradorligini oshirishda bir qator loyihalar, iqtisodiy ta'lim islohotlari amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning kishilarning umumta'lim va professional malaka darajasini oshirish, yangi talablar asosida kishilarning savodxonligini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini joriy qilish borasidagi tashabbuslari negizida iqtisodiy sohalarda yetuk mutaxassislar va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash orqali tarmoqlardagi o'sish parametrlarining yaxshilanishiga erishilmoqda.

Ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda birinchidan, hududiy rivojlanish istiqbollari kelib chiqib, kasb yo'nalishlarini belgilash va joriy etish amalga oshirildi. Ikkinchidan, ta'lim muassasalarining kasbiy yo'nalishlari loyihalashtirildi. Uchinchidan, ta'limning moddiy - texnikaviy bazasi mustahkamlandi. To'rtinchidan, ta'lim muassasalari yuqori malakali pedagog va muhandis-pedagog xodimlar bilan ta'minlandi. Beshinchidan, ta'lim muassasalari faoliyatini yuritishda davlat byudjet va homiylik mablag'laridan samarali foydalandi. Oltinchidan, ta'lim muassasalari va mehnat bozori o'rtasida uzviylikni ta'minlash ishchi kuchi talabi va taklifi muvofiqlashtirildi.

Bundan 15 yil oldin qabul qilingan, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi deb nom olgan Ta'lim sohasini isloh qilish dasturi mamlakatimizda yangi jamiyat qurishning bosqichma-bosqich va tadrijiy rivojlanish prinsipiga asoslangan iqtisodiy va siyosiy islohotlarning biz tanlagan «o'zbek modeli» - o'z taraqqiyot yo'limizning tarkibiy qismidir... Bu dastur hayotda o'z fikriga, o'zining qarashlar va qat'iy fuqarolik pozistiyasiga ega bo'lgan, har tomonlama yetuk va mustaqil fikrlaydigan shaxsni shakllantirishni maqsad qilib qo'ydi².

² Президент Ислам Каримовнинг «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти» мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи // «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 20 mayda “Oliy ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori qabul qilindi³ va u o’z mohiyatiga ko’ra, oliy ta’lim tizimidagi islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi.

Bu qaror oliy ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va modernizatsiya qilish, ularni zamonaviy o’quv va ilmiy-laboratoriya jihozlari bilan ta’minlash, yuqori malakali kadrlar tayyorlash yo’nalishlari va mutaxassisliklarini maqbullashtirish, ta’lim standartlarini takomillashtirish hisobidan ta’lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko’tarish, ilg’or pedagogik texnologiyalar va o’qitish shakllarini joriy etish, o’qituvchi kadrlar mehnatini rag’batlantirishni kuchaytirish asosida iqtisodiyot soha va tarmoqlarida talab qilinadigan oliy ma’lumotga ega mutaxassislarni tayyorlash sifatini tubdan yaxshilashga qaratilgan.

O’rta maxsus ta’lim muassasalarining kadrlar bilan ta’minlanganligi 1991 yilda: pedagoglar va muhandis-pedagoglar umumiy soni - 25540 nafar. Shundan fan doktori, fan nomzodlari-186 nafar, oliy ma’lumotli o’qituvchilar - 19767nafar. O’rta maxsus ta’lim yo’nalishlari bo’yicha mutaxassisliklar umumiy soni 156 ta,hunar-texnika bilim yurtlariga qamrab olingan o’qituvchilar umumiy soni 17562 nafar edi.

2010 yilga kelib, yurtimizdagi o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari (akademik listey, kasb-hunar kollejlari) soni 1536 ta. Shundan zamonaviy tipdagisi 1413 ta; moslashtirilgani 123 ta, akademik litseylar soni – 142 ta, kasb-hunar kollejlari soni – 1394 ta.

O’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida pedagog va muhandis-pedagoglarning umumiy soni 111881 nafar, shundan fan doktorlari - 96 nafar, fan nomzodlari - 1105 nafar, oliy ma’lumotli o’qituvchilar - 101545 nafar.

тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти» мавзусидаги халқаро конференция материаллари. – Т.: О‘zbekiston, 2012. – 4-бет.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғ‘рисида”ги қарори// Халқ сўзи, 2011 йил 20 май, № 100 (5267).

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'qitilayotgan kasblarning umumiy soni - 251 ta. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalariga qamrab olingan o'quvchilarning umumiy soni - 1036104 nafar⁴.

Respublikamizda oliy ta'lim muassasalarining 1991 va 2010 yillardagi holati 1-jadvalda aks ettirilgan.

2010 yilga kelib, yurtimizdagi oliy ta'lim muassasalari (OTM filiallari) soni – 76 ta. Shundan: universitetlar – 19 ta, institutlar – 36 ta, akademiyalar – 2 ta, konservatoriya – 1 ta, raqs va xoreografiya oliy maktabi – 1 ta, OTMlari filiallari – 11 ta, xorijiy davlatlar oliy ta'lim muassasalarining filiallari – 6 ta.

- O'tgan davr mobaynida oliy o'quv yurtlari soni ikki barobar ortdi va bugungi kunda mamlakatimizdagi 76 ta universitet va oliy o'quv yurtlarida 230 mingdan ziyod talaba ta'lim olmoqda ("Xalq so'zi", 2012 yil 18 fevral).

1-jadval

Respublikamizda oliy ta'lim muassasalarining holati

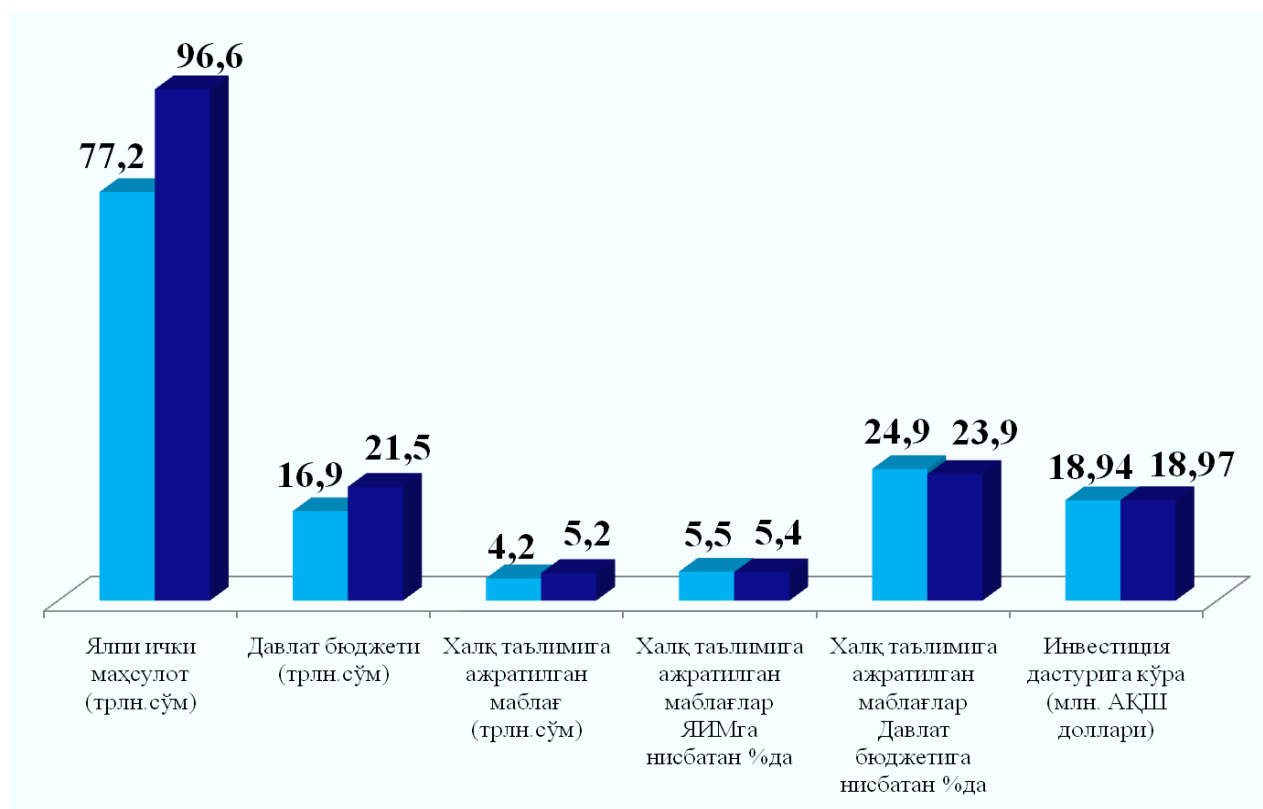
1991 yilda	2010 yilga kelib
OTM filiallari soni - 53 ta SHundan: universitetlar - 6 ta; institutlar - 42 ta; filiallar - 5 ta.	OTM filiallari soni - 76 ta SHundan: universitetlar – 19 ta; institutlar - 36 ta; akademiyalar – 2 ta; konservatoriya – 1 ta; raqs va xoreografiya oliy maktabi - 1 ta; OTMlari filiallari - 11 ta; Xorijiy davlatlar oliy ta'lim muassasalarining filiallari – 6 ta.

⁴ Таълим-тарбия истиқлол кўзгусида // Маърифат, 2010 йил 30 сентябрь.

- Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimidagi mavjud 262 ta kutubxona negizida axborot-resurs markazlari (ARM) tashkil etildi. Barcha ARMLari zamonaviy kompyuter texnikalari va telekommunikatsiya vositalari bilan jihozlandi.

- Ta'lim sohasi xodimlari faoliyatini baholash va rag'batlantirish mezonlari tubdan o'zgartirildi. Masalan, keyingi 10 yilda kasb-hunar kollejlari, litsey va oliy o'quv yurtlarida ish haqining o'sish sur'atlari iqtisodiyotning real sohasidagi ish haqi miqdoridan tahminan 1,5 barobar ko'p o'sdi. O'zbekiston ta'lim sohasini rivojlantirish va isloh etishga yo'naltirilayotgan yillik xarajatlar yalpi ichki maxsulotning 10-12 foizini tashkil etib, bu tizimning davlat byudjeti xarajatlaridagi ulushi 35 foizdan ortiqni tashkil etmoqda (5-rasm).

- Mikrokreditbank tomonidan bitiruvchilarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun kredit ajratish bo'yicha ishlar tashkil etildi. Birgina 2009 yilda 923 nafar bitiruvchiga 962 million so'm miqdorida mikrokredit mablag'lari ajratildi.

**5-rasm. Ta'limga ajratilgan mablag'lar to'g'risida ma'lumot
(2011-2012 yillar).**

Umumiy masalalar qatorida ta'lim samaradorligini oshirishdagi oliy ta'limdagi kamchiliklardan oliy ta'lim bitiruvchilarining iqtisodiyot tarmoqlariga yo'naltirish,

oliy ta'limni moliyalashtirish malakali mutaxassislarni shakllantirish biroz sustligi mavjud. Mazkur kamchilik va muammolarni bevosita ta'limda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqobatlasha oladigan mutaxassis kadrlar va mehnat bozorida iqtisodiy ijobiy o'sishga erishish orqali bartaraf etish mumkin.

Yuqoridagi iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirish va ta'limda ijobiy natijalarga erishishda yuzaga keladigan kamchilik va muammolarni bartaraf etish iqtisodiy ta'lim rivojlanishining intensiv omili sifatida e'tirof etish mumkin.

Hozirgi zamon jamiyatining hamma sohasida har kimdan tashabbuskorlikni, ijodni, mustaqil fikrlashni talab qiladi.

Dars - pedagogik ijodkorlikning asosiy maydoni. O'qituvchining asosiy pedagogik ehtiyoji - o'rgatish, yetkazib berish aynan darsda amalga oshadi. Shunday ekan, dars ta'lim jarayonini tashkil qilishga to'g'ri, yangicha munosabat kerak. Dars jarayonida o'qituvchi oldida muhim masala - o'quvchilarni bilim olishga jalb qilish, ularni olg'a harakatlantirishdir. Bu esa o'qituvchi va o'quvchilarni (o'zaro) birgalikdagi mehnatga jalb qiladi. Buning uchun o'qitishda majbur qilmaslik kerak. Pedagogik xamkorlikning qarashlaridan biri - darsda o'quvchidagi qurquvni yo'qotish, uni erkinrok, dadilroq qilishi, o'zini kuchiga ishonirish, unga jiddiy, ijod qilishga qodir shaxs sifatida qarash.

O'qituvchi har bir darsda 3ta masalaga e'tibor qaratishi kerak. Bular:

1. Tarbiyaviy masalalar - o'quvchilarning bo'layotgan hodisalarga, atrofga bo'lgan dunyoqarashini shakllantiradi. Ularda insonparvarlik, vatanparvarlik ruhini tarbiyalaydi.
2. Ilm oshiradigan masalalar - o'z ichiga o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishini oladi.
3. Bilish masalalari - o'quvchilarda o'rganilayotgan materiallardan asosiysini, muhim joylarini ajrata olish qobiliyatini, o'quv faoliyatida va fikrlashda mustaqil bo'lishni, o'qishda qiyinchiliklarni yengishini shakllantirish.

Tajribali o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarning darsdagi muhim, kerakli joylari qaysiligini, qaysi joyini eslab qolish, qaysi joyidan shunchaki xabardor bo'lishi kerakligi aniqlanadi.

Darsning emotsional - intellektual sharoitiga turli xil usullar orqali erishiladi.

Birinchidan, o'rganilayotgan yoki qo'shimcha material tarkibida biror qiziq informatsiya, axborot keltirish orqali.

Ikkinchidan, darsga u yoki bu haqidagi ma'lumotlarni, olimlarning hayoti va ijodi haqidagi ma'lumotlarni, insonning aql zakovati nimalarga qodir ekanligini kursatuvchi hikoyalarni kiritish.

Uchinchi yo'nalish, o'quvchilarga qiziq bo'ladigan ijodiy ishga jalb qilish usullaridan iborat. Bunday usullar ko'p. Ularni tanlash turli xil muammo vaziyatini vujudga keltirish bilan bog'liq.

To'rtinchi yo'nalish, o'qituvchining o'quv materialga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishini bildiruvchi his-tuygularga bog'liq. Shunday vaziyatlar bo'ladiki, o'qituvchi darsga qanchalik tayyorlanmasin, dars ko'ngildagidek o'tmasligi mumkin. Endigina ishga tushgan o'qituvchilar shuni eslab qolishlari kerakki, o'rgatilayotgan materialning go'zalligi, qirraligi, ematsional, turtki yetkaza olishda o'quvchilarga ham o'tadi - "yuqadi".

Muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatning asosiy talabi, pedagogning axloqiy kamolotga yetishishga intilishdir. Bunday ishtiyoqning yo'qolishi bilan ijodiy so'nish, o'z-o'zidan ko'nikmaslik, ixlosi qolishi boshlanadi. Darsni nazorat qilishda quyidagi prinsiplarga amal qilish maqsadga muvofiqdir. Darsda qilinishi kerak bo'lgan va qilingan narsalarni taqqoslash; o'quvchilarning oldinga siljish darajasini (ko'nikmada, rivojlanishda) tekshirib borish, uni oldingi natijalar bilan taqqoslash; o'quvchilarni darsdagi ishtiyoqini aniqlash.

Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun-sayin oshib borayotgan axborot-ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur.

Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan o'qituvchilar kerak. Buning uchun barcha fan o'qituvchilarini

yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o`quv - tarbiyaviy mashg`ulotlarda qo`llash malakalarini uzluksiz oshirib borish lozim.

Buning uchun biz ishlab chiqarishni rivojlantirishimiz, uning raqobatbardoshligini oshirishimiz hamda jahon standartlari darajasiga javob beradigan ishlab chiqarishni tashkil etishimiz uchun kuchli, malakali iqtisodchi mutaxassislarni tayyorlash tizimi samaradorligini oshirishimiz lozim, deb o`ylaymiz. Respublikamiz oliy o`quv yurtlaridagi iqtisodchi mutaxassislarni tayyorlashda talaba-yoshlarni iqtisodiy qonun va qonuniyatlarni, jahondagi iqtisodiy vaziyatlar, investitsion jarayonlar, ularni zamon talabiga javob beradigan yo`l va vositalarini tahlil qila olish salohiyatlarini kuchaytirishimiz, malaka va ko`nikmalarini shakllantirishimiz bugungi tezkor voqeilikning talabidir.

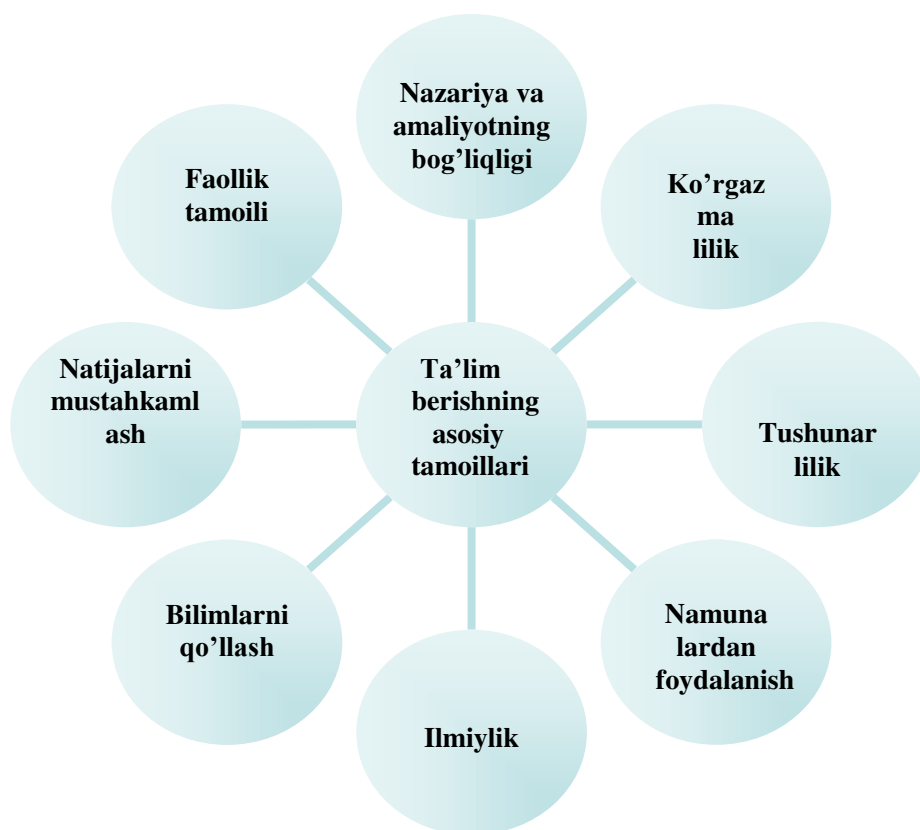
Iqtisodiy ta`lim samaradorligini oshirishda didaktik prinsiplar muhim o`rin tutadi. Didaktik printsiplar dars mazmuni va darsni tashkil etishga tegishlidir. Didaktik tamoyillarga o`qitish va o`qish jarayonida qoidalar sifatida rioya qilinishi zarur.

Ular bir-biriga bog`lanib ketadi, quyidagi printsiplar o`qitish va o`sish jarayonini samarali tashkil qilish bo`yicha qoidalar bo`lib, ular uzoq vaqt davomidagi tajribaga asoslangan.

Ta`lim berish (didaktika)ning asosiy tamoyillari 6 - rasmda tasvirlangan. Metodika va didaktika uzviy bog`liqdir. Metodika deganda bilish faoliyatining shakllari va metodlari majmui haqidagi fan tushuniladi. Bu fan didaktikaning bo`limidir. Didaktika (yunon- "didaktikos" - o`qitadigan, o`rgatadigan) - pedagogikaning bilim olish, ta`lim va tarbiya nazariyasiga oid sohasi. U talabalarning bilim olish, o`zlashtirish va ko`nikmalar hosil qilish jarayoniga xos ta`lim printsiplari, uslublari va o`quv jarayonini tashkil qilishga oid hamma masalalarni o`rganadi. Didaktika "nima?" va "nima uchun?" o`qitish kerak degan savollar bilan shug`ullansa, metodika esa u bilan uzviy bog`liq holda "qay tarzda?" va "nimalar yordamida o`qitish lozim?" masalalari bilan shug`ullanadi.

Didaktika va metodikaning maqsadi: ta'lim berish, o'qitish, o'rgatishni amalga oshirishdir.

6-rasm. Ta'lim berish(didaktika)ning asosiy tamoyillari.

Didaktika termini dastlab XVII asrda chex pedagogi Ya.A. Kamenskiy tomonidan ishlatilgan. U "Buyuk didaktika" asarida (1657 yil) didaktikaning asosiy masalalarini ishlab chiqqan. XIX asr o'rtalaridan pedagogikaning alohida sohasi sifatida o'rganila boshlandi. O'zbekistonda dastlab jadid maktablarida didaktikaning tamoyillarini ishlab chiqishga harakat qilingan. Didaktika tarbiyadan alohida holda qaralmaydi. U yoshlarni tarbiyalashdagi umumiy maqsad va vazifalardan kelib chiqadi.

- **Faollik tamoyili.** Inson ta'lim olishining haqiqiy, chinakam mohiyati o'zining aqliy faoliyati natijasida bilimning yangi-yangi sir-asrorlarini mustaqil ravishda anglab olishidir. O'quv jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, ularning o'zlari fanga qiziqsin, uni bilishga harakat qilib, intilsin. Buning uchun o'quvchi-talabalar darsga faol qatnashishi lozim.

- **Nazariya bilan amaliyotning bir-biri bilan bog'liqligi .**Nazariy bilim doim kasb-hunar amaliyoti bilan bog'lanishi lozim. Amaliy ta'lim ham o'z navbatida nazariy bilimlarga asoslangan bo'lishi kerak.
- **Ko'rgazmalilik.** Bilimlarni iloji boricha ko'rgazmali va real hayotga yaqin tarzda taqdim etish tilning tushunarligini va ta'lim jarayonida audiovizual vositalardan foydalanishni, bevosita ish holatida va real ob'ektlarda o'qitishni talab qiladi. Darslar ko'rgazmali qurollar yordamida berilsa, o'quvchilarning o'zlashtirishlari osonlashadi.
- **Tushunarlik.** O'quv materialining mazmuni shunday tanlangan va tuzilgan bo'lishi kerakki, o'quvchilar uni o'zlaridagi bilimlar bilan bog'lay olishsin va uni tushunishda qiynalmasin. Ya'ni, o'quv materialining mazmuni, shuningdek, o'qituvchining tili va fikrlarini ifodalash usuli o'quvchi-talabaning bilim saviyasiga mos kelishi lozim. Lekin bu ilmiy terminlardan foydalanilmaydi, degani emas.
- **Namunalardan foydalanish.**O'quv materialining mazmunini tushuntirish uchun har doim namunalarni tanlashga harakat qilish kerak. Yaxshi model, amaliyotdan olingan tipik misollar, turlicha mahsulotlar ham olingan natijaning sifati qanday bo'lishini aniq ko'rsatadi.
- **Ilmiylik** O'quv materialining mazmuni haqiqiy va ilmiy jihatdan tasdiqlangan yoki ilmiy tadqiqotlar asosida sinalgan bo'lishi kerak. Shuningdek, fanning yangi yutuqlari va kashfiyotlarini o'zida aks ettirishi lozim.
- O'qituvchining taxminiga yoki sub'ektiv fikriga asoslangan material qo'llanilmasligi kerak.
- **Bilimlarni qo'llash**
- O'quvchi-talabalar olgan bilimlarini amalda qo'llay olishi kerak. Shuning uchun bu bilimlar qo'llanilgan va amaliy vaziyatda sinalgan bo'lishi zarur. Bunday amaliy vaziyatlar o'qituvchi tomonidan yaratilishi lozim.
- **Natijalarni mustahkamlash tamoyili.** O'qishdagi muvaffaqiyatlar tan olinishi va baholanishi kerak. Bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida doimiy aloqa bo'lishini talab qiladi. Natijalar esa maxsus "Baholash varaqalari" da qayd qilinishi kerak. Bilim olish darajasini tasvirlash uchun AQSH pedagogi

Benjamin Blum tomonidan 1956 yil e`lon qilingan "Taksonomiya tseley obucheniya" kitobida ta`lim maqsadlarini qat`iy belgilangan mezonlarini ishlab chiqqan. Undan o`tiladigan darsning maqsadini rejalashtirishda, auditoriyada amaliy ish bajarish yoki nazorat ishi uchun savollar, test tayyorlashda foydalanish mumkin.

B. Blumning fikricha, bilim olish (kognitiv) darajasi ma`lum ierarxiya tarzida joylashib, har bir bosqich avvalgisiga qaraganda murakkab hamda avvalgi bosqichlarni ham o`z ichiga oladi. Ya`ni bilim har bir yangi pog`onaga ko`tarilar ekan, albatta, avvalgi bosqichni ham takrorlash lozim bo`ladi.

1. Olingan bilimni yodda saqlash. Bu eslash qobiliyati yoki darsda o`tilgan, o`qiganlarni kerak bo`lganda eslab, yodga tushirish qobiliyati. Bunda avvalgi darslarda o`tilgan tushuncha, tendentsiya, umumlashtirilgan xulosa kabilarni eslab yodga solish ko`zda tutiladi. U darsning dastlabki maqsadi.

2. Tushunish. Talabalarning darsda eshitganlari, o`qiganlari, ko`rganlari ma`nosini tushunishi. qonunlar, tendentsiyalar, tushunchalar, g`oyalar ma`nosini tushunib, ularning o`zgarishi nimaga olib kelishini ko`z o`ngiga keltira olish qobiliyati. Lekin tushunish uchun avval olingan bilimni yodda saqlash kerak.

**3. Olingan bilimni qo`llash.** G`oya, printsip, kontseptsiyalarni yangi vaziyatlarda qo`llash iqtidori. Bunda eng avvalo bilganlarni yodga tushirib, uni yangi vaziyat bilan taqqoslash kerak.

4. Tahlil qilish. Bu – voqea hodisalarni bo`laklarga bo`lish, ular o`rtasida mantiqiy aloqalarni aniqlashni talab etadi. Tahlil qilish (analiz) iqtisodiy voqelik, jarayonlarni, u yoki bu shaklda induksiya yoki deduktsiya uslubini qo`llashga tayanadi. Tahlil qilish uchun esa olqan bilimni yodga tushirish, muammoga tushunish, uni qo`llay bilish kerak.

5. Sintez qilish. Bilim olish va fikrlashning bu bosqichida alohida tarkibiy qismlar va turli manbalardan olingan axborotni bir butun yagona tizimga keltirish qobiliyati namoyon bo`ladi. Buning uchun yodga tushirish, masalaga tushunish, uni qo`llay bilish, tahlil qila bilish zarur.

6. Baholash. Bu - bilishning yuqori bosqichi bo'lib, talabaning qo'yilgan masalaga o'z fikri, nuqtai nazarini bildirish qobiliyatini ifodalaydi. Bunda u yoki bu muammoni yechishning turli yo'llari shakllanadi. Uning qaysi biri to'g'ri, samarali, iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi baholanadi. Odatda, baholash mezonlaridan foydalaniladi. Bu mezon o'qituvchi tomonidan qo'yilishi yoki uni talabalarning o'zi belgilashi mumkin. Baho berish uchun, avvalo olgan bilimni yodga tushirish, masalani tushunish, yangi vaziyatda bilganlarini qo'llay bilish, tahlil qilish, sintez qilishni bilish kerak. Talabaga berilayotgan topshiriq, ana shu bilishning olti bosqichidan qaysi bosqichiga to'g'ri kelishini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy da'vatlar quyidagi so'zlar hisoblanadi.

Iqtisodiy savodxonlik talabalarning O'zbekistonning iqtisodiy hayotida yuz berayotgan voqelikka jamiyat taraqqiyoti va jahon miqyosidagi jarayonlar birligi nuqtai nazaridan qarashni o'rganishlari bilan bog'liq. Bozor iqtisodiyotiga o'tishimiz iqtisodiy fanlarning rolini nihoyatda oshishiga olib keldi. O'z navbatida, bu fanlarni o'qitish zamon talabiga javob berishi zarur. Buning uchun esa har bir o'qituvchi o'z ishiga ijodiy yondashishi, o'z ustida tinimsiz ishlab, izlanishi talab qilinadi.

Har bir o'qituvchi o'zida quyidagi psixologik sifatlarni hosil qilishga va rivojlantirishga harakat qilishi kerak.

1. O'qituvchi auditoriyada o'zini erkin tutishi dars berish imkoniyatiga ishonishi kerak.
2. O'qituvchi **gapirib turib, o'ylashni bilishi** kerak. O'qituvchilik kasbining, mehnatining, mahoratining o'ziga xosligi ham shunda. Dars berishda **fikrlash, o'ylash va gapirish jarayoni qo'shilib** ketadi. Avval o'ylab olib, keyin gapirishga fursat bo'lmaydi.
3. O'qituvchining fikrlashi va shu vaqtning o'zida uni bayon qilishi auditoriyada yuz beradi. Shuning uchun o'qituvchi unga tikilib turgan ko'zlardan qo'rqmasligi zarur. Ularni ta'siridan xoli bo'lishni o'rganishi, bilishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi auditoriyadagi talabalar bilan o'zaro bog'liqlikni yo'qotmaslikni ham o'zida tarbiyalashi shart.

4. O`qituvchi auditoriyada o`tirgan talabalarning munosabatini, ulardagi o`zgarishini to`g`ri aniqlashi uchun ko`zatuvchilik qobiliyatiga ham ega bo`lishi kerak. Auditoriyani psixologik holatini (sukunat, shovqin va hokazolar) tez ilg`ashi zarur. O`qituvchi bir psixologik holatdan boshqa holatga oson o`ta olishi kerak. O`qituvchining ishonchli dalillari, ilmiy, asosli mulohazalari, uning fikrlarini talabalarga ta`sirini bir necha marta oshiradi. O`ziga ishonchi esa keng doiradagi bilimi, o`z fikrini ilmiy asoslab bera olish qobiliyatiga ega bo`lishda shakllanadi. O`qituvchi keltirgan misollarida talabalarga mehnatga, jamiyatga, o`rtoqlariga, jamoaga qanday munosabatda bo`lish zarurligini anglatishi kerak. Talabalarga ta`sir ko`rsatish uchun, albatta, o`qituvchi ular o`rtasida hurmatga ega bo`lishi kerak. O`qituvchi oratorlik - ma`ruza o`qish qobiliyatiga ega bo`lishi kerak. O`qituvchida talabalarni o`z fikriga mahliyo qilish, o`zini qanday tutishni bilish qobiliyati bo`lsa, u haqiqiy talant sohibidir. Buyuk faylasuf, "birinchi muallim" Aristotel har bir so`zni qanday aytishni avval soatlab oynaga qarab, mashq qilgan ekan. O`qituvchining butun faoliyatida samimiylik, o`ziga ishonch muhim ahamiyatga ega. O`quv-tarbiya faoliyatida qo`llaniladigan metodlar o`qituvchi bilan talaba o`rtasidagi aloqani mustahkamlashga qaratilgan. Bu o`qituvchi bilan talaba o`rtasida ishchanlik muhitini yaratishda o`z ifodasini topadi. Bunda labaning fikri o`qituvchi bilan birga kechishi yoki ozgina orqada qolishi yoki ozgina oldinga o`tib ketishi mumkin. O`qituvchi auditoriyani ko`rishi, his qilishi, u bilan birga ishlashi kerak. Talaba ham, o`z navbatida, o`qituvchi uni ko`rib, nima qilayotganini bilib turishini his qilishi kerak.

O`qituvchi darsni zerikarli bo`lmasligiga harakat qilishi, o`z ma`ruzasiga talaba ko`zi bilan ham qarashi lozim. Ana shunda o`zini kamchiliklari, dars o`tishda qo`llayotgan uslubi to`g`ri yoki to`g`ri emasligini tez ilg`ab oladi. O`z ishiga ijodiy yondashish, undan tashqari talabalar hayotini yaxshi bilish, talabalarni qiziqtiradigan masalalarni yechishga yordam beradi.

Bir so`z bilan aytganda, metodika o`qituvchi uchun chuqur, qiziqarli, tushunarli tarzda bilim berish asosidir.

III BOB IQTISODCHI-PEDAGOGLARNING KASBIY MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

3.1. BO'LAJAK IQTISODCHI -MUTAXASSIS SHAXSINI SHAKLLANTIRISH

Bo'lg'usi mutaxassisni tayyorlash o'qituvchiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Afsuski oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining hammasi ham talabalar o'rtasida o'zaro tushunish, hurmat va talab qilish muhitini yarata olmaydi, yoshlarga yo'l boshlovchi, ularni shaxsiy sifatlarini shakllantirishda tarbiyalovchi bo'la olmaydi. Bunday hislatlarga ega bo'lish ma'lum vaqt o'tishini talab qiladi.

Respublika hukumati zamonaviy iqtisodiy tafakkurning ahamiyatini hisobga olgan holda yoshlarni ketma-ket maqsadli iqtisodiy tayyorlash uchun bir qator hujjatlar qabul qildiki, bunda yoshlarni tarbiyalashda o'qituvchining roli juda ham oshganligi ta'kidlangan. Umumta'lim va maxsus ta'limni isloh qilishning asosiy yo'nalishi ta'lim muassasalarini ijodiy rivojlantirish asosida yoshlarni mustaqil mehnat faoliyatiga - ya'ni hayotga tayyorlashni yaxshilashga qaratilgandir. Yosh avlodni hayotga tayyorlash o'qituvchilarga yuklangandir. Bu vazifaning muvaffaqiyatli bajarilishi o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash, ularni mutaxassisligi va mahorat darajasini oshirishning sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Aytilgan gaplar quyidagi xulosani keltirib chiqaradi.

1. Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi fuqarolarga qo'yilgan talabni kuchaytiradi. har bir odamda mulkka egalik hissiyotini rivojlantirish va yangi iqtisodiy tafakkurni shakllantirish zarur bo'lib qoldi.

2. Shu sababli o'qituvchiga qo'yilgan talab kuchaymoqda. O'qituvchi o'quv va tarbiyaviy ishlarni shunday yo'lga qo'yishi lozimki, u qo'yilgan maqsadlarni bajarishga olib kelishi lozim.

3. Oliy o'quv yurtlari faqatgina o'z fanini yaxshi biladigan mutaxassis chiqarmasdan har tomonlama o'quv va tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning asoslarini biladigan o'zining mahoratini oshirishga intiladigan, jahon tajribasini o'rganadigan, jamoat ishlarida faol qatnashuvchi, o'zining va boshqalarning mehnatini qadrlay

oladigan mutaxassis chiqarishi lozimdir. Yosh o`qituvchilar yangi iqtisodiy fikrlovchi xususiyatga ega .

Bo`lajak kasb ta`limi o`qituvchilarini ma`naviy-kasbiy tarbiyalash muammosi nimada?

Vatanimiz ta`lim tizimining keyingi yillardagi rivojlanishi uning jahon hamjamiyatidagi o`rnini belgilab beradi. Ravshanki, bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan taraqqiyoti ta`lim va madaniyat sohasidagi rivojlanish bilan uzviy bog`liq. O`zbekiston ta`lim tizimida o`ziga xos tarixiy xususiyatlar shakllangan. Ular nafaqat iqtisodiy va ma`naviy sohalar uchun "kadrlar tayyorlash omili", balki milliy madaniyat asosi, mavjud bo`lish shakli, xalqimizning unutilgan madaniy tajribalarini tiklash usulini namoyon etadi.

Ta`lim holatini belgilovchi asosiy shaxs o`qituvchi hisoblanadi. O`zbekiston jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va ma`naviy jihatdan rivojlanish natijalari mustaqil hayotga qadam qo`yayotgan yosh avlodning ma`naviy-axloqiy qiyofasi, madaniyati va kasbiy tayyorgarligi darajasi, qiziqishlari doirasi va fuqarolik pozitsiyasiga bevosita bog`liq.

Bo`lajak pedagogning dunyoni o`zgartirish va takomillashtirishga, eng birinchi navbatda, kelajak insonini tarbiyalab voyaga yetkazishga intilishi juda muhim ma`naviy sifat hisoblanadi. O`qituvchining bunday tarzda ijtimoiy faollikka, yaratuvchanlikka, jamiyatga foyda keltirishga intilishi kasbiy tarbiyalanganlik mohiyatini tushunib yetishida asosiy omil hisoblanadi. Tarbiyalanganlik umumiy va kasbiy bilimlar darajasi, faollik, mustaqil ta`lim olish istagi va o`quvi bilan birgalikda insonning ijtimoiyligini belgilab beradi. Ijtimoiylik - pedagogik jarayonning oxirgi va faol mahsullaridan biri. Ijtimoiylik-pedagogik jarayonning tarkibiy qismi, foni, katalizatori, rag`batlantiruvchisiga, dinamikasi omiliga aylanadi.

Shunday qilib, bo`lajak iqtisodchi ijtimoiy faolligi bilan birga qo`shilgan ziyolilik sifati uning ichki mohiyati yoki kasbiy tarbiyalanganligining tashqi namoyon bo`lish shaklidir. Albatta, pedagog uchun ziyolilik muhim va zarur, qimmatli, ammo ziyolilik xususiyati nafaqat insonning bilimi, balki boshqalarni tushunish qobiliyati orqali ham ifodalanadi. Boshqa odamlarni tushuna bilish, ularning dardini, ruhiy holatini his qilish, o`zgalarga ta`masiz yordam qo`lini cho`zish, uning taqdir qismatida ishtirok

etish, bilmaganni so`rab o`rganish, o`zini kamtar tutish, bir so`z bilan aytganda, ziyolilik shaxsning ma`naviy- axloqiy sifatidir. Ziyolilik – bu tushunish, qabul qilish qobiliyati, bu tevarak-atrofga va odamlarga sabr-toqat bilan munosabatda bo`lish. Shuni ta`kidlash joizki, o`qituvchining kasbiy tarbiyalanganligini izohlashda axloqiylik va ma`naviyat tushunchalarini o`zaro chambarchas bog`liqlikda qarash kerak. Bu o`zaro bog`liqlik shu bilan belgilanadiki, axloqiylik o`qituvchi faoliyati va mavqeining ijtimoiy asosini, ma`naviyat uning insoniyligini aks ettiradi; axloqiylik shaxs tarbiyalanganligi mazmun-mohiyatini, uning shaxsiy sifatlarining faoliyatida mujassamlanishi usullari va xulq-atvorini, o`qituvchi mehnatining ijtimoiy ahamiyatini, ma`naviyat esa shaxs erkinligini, tevarak-atrof olamni yaratish va o`zgartirish va uning kelajagini yaratuvchi insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdagi faolligini ifodalaydi. Ziyolilik tushunchasi insonning axloqiylik, ya`ni ichki va tashqi go`zalligi sifatleri birligini anglatadi. U ma`naviy-axloqiy munosabatlar tushunchasiga sinonim.

O`tmishdagi faylasuf va pedagoglarning qarashlariga ko`ra, o`qituvchining kasbiy tarbiyalanganligi uchta komponentda: kognitiv, emotsional, faoliyatiy-amaliy munosabatda butun bo`y-basti bilan namoyon bo`ladi. Munosabatlar shaxsning ma`naviy-axloqiy pozitsiyasida, uning ma`naviy kredosida namoyon bo`lib, xatti-harakatini, tevarak-atrofdagi borliq, eng birinchi navbatda, boshqa odamlar bilan o`zaro ta`siri motivlari va mantiqini belgilaydi.

Bu fenomenni tahlil etish asosida biz insonning mohiyati haqidagi falsafiy tasavvurdan kelib chiqib, shaxs munosabatlari yig`indisini tashkil etishini e`tirof etamiz. Shunday ekan, insonni shakllantirish uning turmush tarzini va atrof-borliq bilan o`zaro ta`siri usullarini, ya`ni munosabatlarini qaror toptirishdan iborat. Shaxsning ma`naviy-axloqiy munosabatlarining o`ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, u butun borliqqa va inson faoliyatining barcha shakliga daxldor an'anaviy komponentlar inson munosabatlarining deyarli barcha turlari: ishlab chiqarish, mafkuraviy, axloqiy, huquqiy munosabatlarda kuzatiladi. Ana shundan kelib chiqqan holda shaxsning borliqqa bo`lgan ma`naviy munosabatlarining umumiyligini, ma`naviyat tarbiyaning boshqa yo`nalishlari, eng avvalo, axloqiy va mehnat tarbiyasi, kasbiy tarbiya bilan uzviy bog`liqligini tushunish mumkin. Borliqqa bo`lgan ma'naviy-

axloqiy munosabatlar tuzilmasi va mohiyatini tahlil etish uni bo`lajak pedagog shaxsi tarbiyalanganligining integrativ xususiyatlaridan biri tarzida qarashga imkon beradi. Ma`naviy-axloqiy munosabatlar bu holda shaxs pozitsiyasining asosi sifatida namoyon bo`ladi. Ma`naviyat munosabatlar shakllari va go`zalligini, axloqiylik esa uning mohiyatini namoyon etadi. Zero, go`zal munosabat oliyjanoblikning axloqiy ko`rinishidir.

Ta`kidlash joizki, olti yil davomida, ya`ni bo`lajak o`qituvchining birinchi kursdan to magistraturani bitirgunga qadargi muddatda u ma`naviy va axloqiy jihatdan rivojlanadi hamda ongi tadrijiy ravishda takomillashadi. Bu davrda mutaxassis shaxsi yaxlit tarzda shakllanadi. Natijada nafaqat o`zi dars beradigan predmet yoki maxsus fan bo`yicha bilimlarni mukammal egallagan, balki shu bilan birgalikda, umuminsoniy va kasbiy madaniyat asoslarini o`zlashtirgan, atrof-borliqqa nisbatan barqaror ma`naviy-axloqiy munosabatlarini qaror toptirgan, dunyoga nisbatan o`zining shaxsiy qarashlari bo`lgan, ularni ongli ravishda hayotga joriy etadigan, o`zini taqdirini o`zi belgilovchi ijodkor sifatida namoyon etuvchi axloqiy go`zal, ma`naviy boy ziyoli-pedagog hayotga mustaqil qadam qo`yadi. Ammo bu muddat davomida bo`lajak pedagoglar o`zlarini turli holda namoyon etadi. Bunday turli shakllarda namoyon bo`lishlar haqiqiy ziyoli o`qituvchi haqidagi tasavvurlarga hamma vaqt ham to`g`ri kelavermaydi. Bundan tashqari, kasbiy faoliyatga kirishish, kasbiy ideallarga amal qilish jarayonining o`zi, odatda, hamma vaqt bir tekis yoki uyg'un kechmaydi, boshqacha aytganda, muammosiz bo`lmaydi.

Binobarin, bundan kelib chiqadigan bo`lsak, bo`lajak o`qituvchilarni kasbiy tarbiyalanganligiga ko`ra, tiplarga ajratish g'oyasi paydo bo`ladi. Ana shu maqsadda biz pedagogik tadqiqot olib bordik va bo`lajak kasb ta`limi o`qituvchilarning ma`naviy-kasbiy tarbiyalanganlik darajasiga ko`ra ma`naviy-kasbiy tarbiyalanganlik tiplarini aniqlashga imkon berdi. Bo`lajak kasb ta`limi o`qituvchilarining ijtimoiy faolligi mezonlaridan kelib chiqqan holda, ma`naviy-kasbiy tarbiyalanganlikni quyidagi turlarga ajratish mumkin.

Kasbiy tarbiyalanganlik tipologiyasini yaratish va uning asosida bo`lajak pedagoglarni kasbiy tarbiyalash jarayoni samaradorligini aniqlash diagnostikasini tashkil etish uchun kasbiy tarbiyalanganlikning tegishli tipiga daxldor talabani

ajratishga imkon beruvchi ko`rsatkich va mezonlar ishlab chiqildi. Ma`naviy-axloqiy munosabatlarni tashkil etuvchi komponentlarning o`zaro bog`liqligini tashkil etish bo`lajak pedagogning kasbiy tarbiyalanganligi darajasi haqida so`z yuritishga imkon beruvchi asosiy komponentlarni ajratish mumkin bo`ladi. Bu komponentlar ayni bir vaqtning o`zida tekshirib ko`rilayotgan yoki tadqiq etilayotgan talabaning tarbiyalanganlikning qaysi tipiga tegishlili hisoblanadi. Bu ko`rsatkichlar aniq shaxsiy sifatlarni namoyon etadi. Ular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- kognitiv sohada ma`naviy-estetik qiziqishlarning kengligi va barqarorligi, shaxsning haqiqiy ma`naviy-axloqiy qadriyatlarga yo`nalganligi. Uning ma`naviy-axloqiy nuqtai nazarining shakllanganlik darajasi;

- Emotsional sohada - chuqur emotsional reaktsiyaga layoqati, borliq predmetlari va hodisalarini ma`naviy-axloqiy jihatdan qabul qilish va his etish;

- faoliyatiy-amaliy sohada - ijodiy va kasbiy faoliyatda faol, ongli holda ishtirok etish, muloqot, munosabat, turmush sohalarini, xususiy qiyofani go`zallashtirish.

Bo`lajak o`qtuvchining ma`naviy-kasbiy tarbiyalanganlik darajasini aniqlashga imkon beradi va uning borliqqa munosabatlari komponentlari kompleksi ehtiyoji, qiziqishi, qadriyatlari, intilish-holatlari, didi, ideallari, bilimi, his etishi, baholashi, fikr yuritishi, faoliyati, shaxsiy sifatlarini rivojlanishi haqida mulohaza bildirishga imkon beradi. Tanlangan ko`rsatkichlar munosabatlarning kognitiv, emotsional va faoliyatiy-amaliy tomonlarini teng darajada ko`rsatib beradi.

III.2. TALABALARDA KASBIY-IQTISODIY BILIM VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH TIZIMI

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi tuzilmaviy va sifatiy o'zgarishlar davrida mehnat va ta'lim xizmatlari bozoriniig rivojlanishi, iqtisodiy ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim beruvchilarniig kasbiy-iqtisodiy bilimi va malakasi darajasiga, shuningdek har bir shaxsning bozor faoliyati turlariga moslasha olish qobiliyatiga bog'liq. Bundan kelib chiqadiki, bugungi kunda iqtisodiy ta'lim tizimining eng asosiy vazifalaridan biri — bo'lajak mutaxassislarda hozirgi zamon iqtisodiy o'zgarishlariga ijobiy munosabat uyg'otish. Zero, u bo'lajak mutaxassislarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday mutaxassis o'z kasbining ustasi bo'lishi uchun kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni mukammal egallashi lozim. Talabalarda kasbiy -iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish muammosi aniq nazariy-metodologik yondashuvlarni talab etadi. Zero, bunday yondashuvlar bo'lajak mutaxassislar iqtisodiy tayyogarliligini oshirishning o'ziga xos tizimini yaratish va uning tuzilmaviy va vazifaviy komponentlarini ishlab chiqish, shuningdek, uni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va uni amalda joriy etish imkonini beradi. Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimini yaratish hamda uni ta'lim jarayonida joriy etishdan asosiy maqsad ularda kasbiy va shaxsiy ahamiyatga ega sifatlarni, ehtiyoj va qiziqishlarni, qadriyatlarni, amaliy faoliyat motivlarini, eng muhimi, kasbiy - iqtisodiy bilim va malakalarni rivojlantirishdir.

Kasbiy - iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining asosiy vazifasi talabalarda iqtisodiy fikrlash madaniyatini rivojlantirish, ya'ni ularda iqtisodiy hodisalar mohiyati va ularning o'zaro bog'liqligi haqida adekvat tasavvurlar shakllantirish, iqtisodiy ma- salalar bo'yicha asosli mulohazalar yuritish, aniq iqtisodiy vaziyatlarni tahlil etish malakasini rivojlantirish, amaliy kasbiy tajribasini orttirish; jamiyatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida sodir bo'layotgan o'zgarishlarga talabalarning ijtimoiy moslashuvi va unda yo'na- lish ola bilishini ta'minlash, shuningdek ularning kelgusidagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'ladigai tayanch iqtisodiy bilimlarini oshirish; ularda masul iqtisodiy qarorlar qabul qilish

bo'yicha amaliy ko'nikmalar shakllantirish; o'z-o'zini kamol toptirish, mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirish, ularni tashabbuskor va faol bo'lishiga o'rgatish.

Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimini yaratish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- 1) **gumanistik kasbiy yo'nalganlik;**
- 2) **yaxlitlilik;**
- 3) **rivojlanuvchanlik;**
- 4) **tizimlilik.**

Quyida ana shu tamoyillarning har birini qisqacha ta'riflab o'tamiz.

- ***Gumanistik kasbiy yo'nalganlik tamoyili.*** Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining gumanistik yo'nalganlik tamoyilida shaxsning o'z-o'zini kamol toptirishi va kasbiy rivojlanishi, shaxsiy imkoniyatlaridan unumli foydalanish, tashabbuskorik va faollik, mustaqil qarorlar qabul qilish, o'z-o'zini ijodiy namoyon etish sifatlarini rivojlantirish nazarda tutiladi.
- ***Yaxlitlilik tamoyili.*** Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining barcha tuzilmaviy (ta'lim maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakli va metodlari) va funktsional (qadriyat-motivatsion, bilish va faoliyat-ijodiy) komponentlarining o'zaro bog'liqligini, kasbiy tayyorgarlikning maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakli va metodlari integratsiyasini, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining nazariy va amaliy tayyorgarligining o'zaro bog'liqligi hamda ularning bir-biriga o'zaro ta'sirini aks ettiradi.
- ***Yaxlitlilik tamoyili.*** Talabalarda kasbiy - iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining rivojlanuvchanlik tamoyili tizimning doimiy rivojlanishini, o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarga muntazam moslashuvini, shuningdek, uning shakllanishi, rivojlanishi va takomillashish davrida barqaror faoliyatini ta'minlashni taqozo etadi.
- ***Tizimlilik tamoyili.*** Tizimlilik tamoyili bo'lajak mutaxassislarda kasbiy - iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish jarayoni bir-biri bilan o'zaro bog'liq, bo'lgan ketma-ket amallar tizimidan iborat bo'lishini nazarda tutadi.

Ushbu tamoyilni joriy etish talabalarning yuqori darajadagi mustaqilligi va faol pozistiyasini ta'minlash, ularga o'quv materiallarini jadal taqdim etish, doimiy qayta aloqani o'rnatish, amallar aniqligi va algoritmi izchilligini ta'minlashni taqozo etadi.

- **Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish** tizimining asosiy tashkil etuvchilari quyidagilardan iborat:

1. Jamiyatning talabalarni oqilona faoliyatga, hozirgi zamon iqtisodiy shart-sharoitga tayyorlash bo'yicha ijtimoiy buyurtmasi.

2. Maqsad — talabalarda iqtisodiy bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish.

3. Umummadaniy, psixologik-pedagogik va predmet bloklarini qamrab oluvchi ta'lim mazmuni. Umummadaniy blok vatanimiz va jahon ijtimoiy - madaniy tajribasini o'zlashtirishga, fuqarolik ruhida tarbiyalashga yo'naltirilgan. Psixologik-pedagogik blok o'qituvchining pedagogik o'z-o'zini anglashini, uning ijodiy individualligini rivojlantirishni ta'minlaydi, uni pedagogik faoliyatga tayyorlaydi. Predmet bloki aniq ilmiy bilimlar mazmunini o'zlashtirish imkonini beradi.

4. Kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish darajasi.

5. Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining amaliy natijasi. Talabalar

Shuni qayd etib qo'yish joizki, talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining maqsadga muvofiqligi ma'lum natijaga erishish bilan belgilanadi. Shu bois uning maqsadi tizim hosil qiluvchi komponent sifatida namoyon bo'ladi.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida, xususan bo'lajak iqtisodchi-pedagog-mutaxassislarda kasbiy iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining yuqorida qarab o'tilgan barcha funkstional komponentlari bir-biri bilan uzviy va mustahkam bog'liq.

Umumiy iqtisodiy ta'limning asosiy vazifalarining maqsadidan kelib chiqqan holda belgilanadi:

- ***O'qitish sohasida-*** talabalarning hozirgi zamon iqtisodiyoti,

uning mavjud bo'lishi va rivojlanish qonuniyatlari hamda tamoyillari haqidagi asosiy bilimlarni o'zlashtirish;

- ***O'z-o'zini anglash sohasida*** — o'zining individual iqtisodiy faoliyati imkoniyatini anglash, ongli ravishda fuqarolik xulq-atvorini shakllantirish;
- ***Motivastiya sohasida*** - iqtisodiy muammolarga qiziqishni, iqtisodiy bilimlarga doimiy ehtiyojni rivojlantirish; tadbirkorlik sir-asrorlarini o'zlashtirish, bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash muammosini echish va ularning hozirgi zamon iqtisodiyotiga moslashishini osonlashtirish.

Shuni ta'kidlash joizki, talabalarda bilim va malakalarni shakllantirish tizimining yaxlitligi, rivojlanishi va samaradorligiga uning tuzilmaviy hamda funkstional komponentlarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'sirini ta'minlash orqali erishiladi.

Shunday qilib, oliy ta'lim muassasalari talabalarida, xususan, bo'lajak iqtisodiy ta'lim o'qituvchilarida kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish bir-birlari bilan o'zaro bog'langan tuzilmaviy va funkstional komponentlardan tashkil topgan tizimdir. Bunday tizimlar esa maxsus ishlab chiqiladi.

Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimi o'z ichiga tuzilmaviy (o'qitish maqsadi, mazmuni, shakllari, metodlari, vositalari) va funkstional (qadriyatiy-motivastion, bilish va faoliyatiy-ijodiy) bloklarni qamrab oladi. Shuningdek, talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimi umumkasbiy tayyorgarlikning uchta bloki (umummadaniy, psixologik-pedagogik va predmet bloki) hamda maxsus tayyorgarlikning ikki bloki (umumiy va milliy-mintaqaviy komponentlar) orqali tavsiflanadi.

Yuqorida bayon etilganlardan ko'rinadiki, talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Talabalarda kasbiy-iqtisodiy bilim va malakalarni shakllantirish tizimining tuzilmaviy va funkstional tashkil etuvchilari doimo o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sirda bo'ladi. Bu o'zaro bog'liqlik va ta'sirni uning yaxlitligi, integrativligi, rivojlanuvchanligi, moslashuvchanligi, texnologik xarakteri ta'minlab beradi.

Shunday qilib, bo'lg'usida tayyorlanadigan mutaxassislarning iqtisodiy va tarbiyaviy ta'lim tizimiga talabni oshirmasdan turib talabalarni tejamli iqtisodiy tarbiyalab bo'lmaydi. Bu yo'nalishda quyidagi ishlarni olib borish maqsadga muvofiqdir:

1. Ijtimoiy fanlarni ayniqsa iqtisodiy nazariyani chuquroq va sifatli o'qitishni ta'minlash.
2. Ta'lim muassasalarida ilmiy uslubiy va o'quv-tarbiyaviy ishlarni uzviy bog'lash.
3. Ijtimoiy-siyosiy amaliyotni, ijtimoiy mutaxassisliklar fakul'tetini, ishlab chiqarish otryadlari ishlarini talabalning iqtisodiy bilimlari darajasini oshirishga qarab yo'naltirish.
4. Amaliyotda talabalardagi yangi iqtisodiy tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyatini oshirish.

Talabalarga iqtisodiy tarbiya va ta'limni berishni asosida iqtisodiy nazariyasi kursi yotadi. Faqat iqtisodiy nazariya iqtisodiy hodisalarni tahlil qilish qobiliyatni hosil qiladi, iqtisodiy omillarni ilmiy qarash bilan baholashni shakllantiradi, iqtisodiy nazariyani o'qitishdagi rasmiyatchilikni engish va o'quv jarayonini tashkil qilishga talabni kuchaytiradi. Talabalarning diqqatini nazariya va amaliyotini bog'lanishiga, jamiyatdagi murakkab iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishga qaratish lozimdir. Iqtisodiy bilimlarni chuqurroq o'qitishda seminarlarda aniq iqtisodiy masalalarni echishda muammoli, munozarali usullarni qo'llash katta samara beradi.

Iqtisodiy nazariyani o'rganishda ta'limning faol usullariga ko'proq suyanish lozim, talabalarni hisob-kitoblarda tahlili qilish va izlanish usullari yordamida hisob-kitob qilishga o'rgatish lozimdir. O'qituvchilarning ko'pchiligi talabalarni iqtisodiy tarbiyalashning zarurligini va ahamiyatini tushunadi, ammo o'zlari nazariya va uslubiyat sohasida etarli tayyormasdirlar. SHu sababli ayrim iqtisodchilarning o'qituvchilar uchun mo'ljallangan o'quvchilarni iqtisodiy tarbiyalash haqidagi maxsus o'quv qo'llanma chiqarish haqidagi takliflarni o'rinnidir.

Iqtisod nazariyasini ijodiy o'rganish uni amaliyot bilan uzviy bog'langan holda o'rganishni taqqoza etadi. Ammo ko'p hollarda iqtisod nazariyasini o'qitishda va

hukumat qarorlarini o`rganishda talabalarni ijodiy va tashabbus bilan o`rganishga yo`naltirmasdan tayyor xulosa va qoidalarni mexanik yo`l bilan yodlashga o`rgatiladi. Zamonaviy iqtisod fikrlashni shakllantirish talabalardan iqtisodni o`sisini davrida jamiyat rivojlanishining muhim murakkab holatlarini mustaqil holda tahlili qilishni o`rgatishni taqqoza qiladi.

Hozirgi paytda diqqat e`tiborni hukumat qarorlari va hujjatlaridagi nazariy xulosa va boyitmalarni mahzini chaqishga qaratish lozimdir. Bu esa albatta kelgusi o`qituvchilarni iqtisodiy tayyorlashning sifatini oshirishga olib keladi.

Hozirgi davrda o`quvchilarni ijtimoiy - iqtisodiy tayyorlash juda zarur bo`lib qoldi. Bu esa ongli va maqsadli ravishda zarur bo`lgan safatlarni va "orttirma"ni olishga harakat qilayotgan hayotda harakatchan shaxsni shakllantirishni talab qiladi. SHu ma`noda ijtimoiy-iqtisodiy tayyorlashning psixologik asosi talabalarda ishbilarmonlik qobiliyatlarini shakllantirishning psixologik asoslari bilan mos tushadi va uni bilarmonlikga tayyorgarlik deb qabul qilish mulkidir.

Tadbirkorlik faoliyatini mohiyatini e`tiborga olsak, tadbirkorlikni shaxsni o`zining hayotiy faoliyat g`oyalarni ishlab chiqish jarayoni insonning ijodiy qobiliyatini amalga oshirishdan iborat deb qarash mumkin. Shu sababli talabalarda tadbirkorlikni rivojlantirishni ulardagi ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish va takomillashtirish, ish faoliyatini ijodiy lashtirishlardan iborat bo`lib bu erda nafaqat maxsus "iqtisodiy" o`quv yoki har qanday fanni ijtimoiy iqtisodiy nuqtai nazardan bayon qilishdan tashqari butun o`quv davomida tadbirkorlik rivojlantirildi deb gapirishga asos bo`ladi. Talabani ijtimoiy iqtisodiy munosabatlarning sub`ekti sifatida shakllantirish tabiiyki har bir talaba uchun bir xilda bo`lmaydi. Bundan tashqari talabalarda ishbilarmonlikni rivojlanish darajasi ham har xil bo`ladi.

Talabalarni ularning kasbiy mehnati jarayonida "tadbirkor" qilib tayyorlash uchun ularda voqelikni mohiyatini umumlashtirish usullarini o`rganish, shakllantirish zarurdir.

Qaror qabul qiluvchining mavjud xususiyatlarini butun bir ko`rinishda namoyon bo`lishi mavjud sharoitni o`zgartiruvchi haqiqiy shaxsga mos bo`lib, u

"hayotiy va ishqiboz" shaxs, "butunligicha" takomillashgandir. Bunday shaklini o'zgartirish echimini qabul qilishda g'oya paydo bo'lishi bilan bog'liqdir va bizni fikrimizcha talabaning shaxsiy munosbatini mavjud jarayonda amalga oshirishidir. Bu munosabatlarning majmui maqsad bilan harakat qilishni tasvirlab talabada bir butun shaxs harakati shakllanganligidan, shaxsiy o'sish va o'zida shaxsiy mujassamlanganligidan tadbirkor sifatida mehnat bozorida o'zining shaxsiga talabaning oshayotganidan va umuman hayot bozorida o'z o'rniga egaligidan dalolat beradi.

Hayot shuni ko'rsatmoqdaki, o'zining oz bo'lsa ham shaxsiy imkoniyatini ustalik bilan ishlatish muhimroq ahamiyatga ega bo'lib, "talab qilinmaydigan" bilimlarga ega bo'lishdan ham yuqori turadi.

Shunday qilib, talabalarda shakllantiriladigan munosabatlar ularni to'liqroq va qulayroq hayotiy faoliyatga yo'naltirishga va ayrim hayotiy sharoitlarda bu g'oyalarni qisman bo'lib qo'llash imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradi. G'oyani amalga oshirishga harakat qilish insoning butun hayotiga xos bo'lib insoning hayoti mavjudligini belgilaydi.

Bayon qilingan fikrlarga asosan quyidagicha xulosa chiqarish mumkin:

- a) talabalarni ijtimoiy iqtisodiy hayotni shaxsi sifatida munosabatlarning amalga oshishi;
- b) u yoki bu ko'rinishdagi xavf xatarli hollarda ham g'oyani izlash jarayonida va amalga oshirishda uchraydigan qiyinchiliklarni yengishga munosabati;
- v) g'oyani izlash, ijod qilishni umumiy amaliyotlarini amalga oshirish munosabatlari.
- g) ijodiy faoliyatni biror yo'nalish bo'yicha qobiliyatini amalga oshirishi bilan bog'liq bo'lgan munosabat.

III.3. IQTISODCHI-PEDAGOGLAR KASBIY MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi zamon bosqichida mutaxassislarining kasbiy bilimi, ko'nikma va malakalariga katta talablar qo'yilmoqda. Bu esa o'z navbatida, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy muammolarni mustaqil hal eta oladigan yuqori malakali zamonaviy kadrlar tayyorlashni taqozo etadi. Darhaqiqat, hozirgi zamon sharoitida samarali faoliyat ko'rsata oladigan va kasbiy layoqati yuksak kadrlar zarur. Shu bois bugungi kunda ta'lim muassasalarining eng asosiy vazifalaridan biri mutaxassislarda kasbiy malakalarni shakllantirishdir. Kasbiy malaka nafaqat ularning mehnat faoliyati samaradorligini belgilaydi, ish tajribasini boyitadi, balki shaxsiy sifatlarining rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bu esa inson faoliyati va uning shaxsi birligini ta'minlaydi.

Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy malakalarni shakllantirish bir necha bosqichda amalga oshiriladi (7- rasm);

Birinchi bosqichda ilk kasbiy malakalar shakllantiriladi. Ilk kasbiy malakalarni shakllantirish bosqichida talaba kasbiy faoliyat maqsadi va avval egallagan bilimi hamda malakalariga tayanib, ularni amalda qo'llash usullari haqida tasavvurga ega bo'ladi. Bu kasbiy faoliyat usullarini amalda sinab ko'radi va bu jarayonda yo'l qo'ygan xatolarini tahlil qiladi.

Ikkinchi bosqichda talabalarga avval egallagan, ammo ayni kasbiy faoliyat uchun xos bo'lmagan malakalarga tayanib, amallarni bajarish bo'yicha bilimlar beriladi.

Uchinchi bosqichda talabalarda turli xil faoliyatda zarur bo'ladigan kasbiy malakalar, masalan, o'z faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish ko'nikmalari shakllantiriladi.

To'rtinchi bosqichda talabalar ayni kasbiy faoliyatida egallagan bilim va malakalaridan boshqa faoliyatida ijodiy foydalanishga o'rgatiladi. Bunda ular nafaqat faoliyat maqsadini, balki maqsadga erishish usullarini tanlash motivlarini ham anglab etadilar.

Beshinchi bosqich mahorat maktabidir. Bu bosqichda talabalar turli kasbiy malakalaridan ijodiy foydalanadilar.

Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy malakalarni shakllantirish bosqichlari

Hozirgi vaqtda ko'plab tadqiqotchilar mutaxassis tayyorlashning o'ziga xos modellarini ishlab chiqmoqdalar. Bu ishlanmalarning mohiyati u yoki bu kasb (mutaxassislik) ning rivojlanish istiqbollari oldindan belgilash va taqdim etish, uning mazmunini hamda mutaxassis egallashi lozim bo'lgan kasbiy va shaxsiy sifatlarga qo'yiladigan talablarni aniqlashdan iborat. Bu amaliy ta'lim jarayonini mutlaqo yangicha asosda tashkil etish imkonini beradi. Bunda bo'lajak mutaxassisda uning kasbiy faoliyatida zarur bo'ladigan barcha ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. U egallagan kasbiy ko'nikma va malakalar nafaqat aniq amaliy faoliyat amallarni bajarishga, balki faoliyatning bir turidan ikkinchi turiga oson o'ta olishiga ham imkon beradi. Zero, amaliy faoliyat shart-sharoitlari, texnologik metodlar va mehnatni tashkil etish usullari tez o'zgarmokda. Davlat talim standartlari xuddi ana shu modelga asoslanilgan.

Mehnat dunyosining tadrijiy takomili va kasbiy layoqat sohasidagi talablar ta'lim jarayonida bo'lajak mutaxassis kasbiy faoliyatining barcha sohalarini qamrab olishni taqozo etadi. Demak, ularda tanlagan mutaxassisligi bo'yicha barcha malakalarni, ekologik va kasbiy madaniyatni, kasbiy safarbarlikni rivojlantirish kerak.

Kasbiy layoqat — bu mutaxassisning aniq mutaxassislik bo'yicha qo'yiladigan barcha talablarga muvofiq faoliyat ko'rsatish, o'z faoliyatlarini muvofiqlashtirish va atrof-muhitdagi shart-sharoitlarga moslashtirish qobiliyati.

Mutaxassisning kasbiy layoqati quyidagi tuzilmaviy komponentlarni qamrab oladi: nazariy bilimlar, amaliy kasbiy malakalar (har bir mutaxassislik uchun alohida amaliy malakalar mavjud, shuningdek, qanday vaziyatda qo'llanilishiga qarab, amaliy malakalar o'ziga xos bo'ladi; amaliy malakalar juda xilma-xil bo'lib, ularni shakllantirish alohida shart-sharoitlarni talab etadi; amaliy malakalar kasbiy faoliyat turlarining izchilligini aks ettiradi), shaxsiy malakalar, bilish malakalari, huquqiy va fuqarolik malakalari, tadbirkorlik malakalari, tashkilotchilik malakalari.

Shunday qilib, kasbiy layoqat mutaxassisning turli jihatlarini, ya'ni uning integrativ xususiyatini aks ettiradi. Kasbiy layoqat asosini amaliy malakalar tashkil etadi. Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy malakalarni reja asosida bosqichma-bosqich shakllantirish ularning kasbiy tayyorgarligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shaxs kasbi bo'yicha mehnat qilayotganda real voqelikda o'zining oldida duch kelgan muammolarni yechishda o'ziga ma'qul kelgan yo'lni tutadi. U bu paytda ushbu hal uchun me'yori bormi yo'qmi qaramaydi, aniqrog'i ushbu me'yorni sezib yoki sezmasdan mavjud sharoitga qo'llaydi. Shu nuqtai nazardan inson o'z ish faoliyatida har bir masalani yechadi.

Bundan kelib chiqadiki mazkur sharoit uchun samarali bo'ladigan shaxsni «ishbilarmonlik» g'oyasini o'ziga singdirgan ish bilarmonlik echimi hisoblanadi. Echimni hal qilishni turli xil darajasi shaxsga tadbirkorlikni qanchalik singanligini bildiradi. U yoki bu darajada shaxsga tadbirkorlikni singishi uning tadbirkorlikka tayyorgarligini bildiradi va shu bilan birgalikda hamda uni pedagogik nuqtai nazaridan aniq baholash imkoniyatini beradi. Odamning hayoti faoliyatidagi murakkab sharoitlar unga sharoitga qarab maqsad sari ish olib borishni va unda muhit yaratib bergan

imkoniyatdan foydalanish zarurligini taqozo etadi. Bu shartlarning mohiyatidan chetlashadigan bo'lsa shaxs yangi axborot tizimini tuzishi, mavjudlikning yangi modelini tuzishi yoki uni ajratishi orqali qaralayotgan ijodiy ishga mos mavjudlikning yangi ko'rinishini, ya'ni yechimni topishi mumkin. Buni shartli ravishda taklif qilingan masalaning ichida yashiringan, ma'lum ma'noda bir-biridan farqli bo'lgan mehnat sharoitiga oid ijodiy ishlamaning natijasi sifatida kasbiy o'qitish uchun muhim ahamiyatini qayd etish lozim. Ushbu bosqichlarda tadbirkorlik g'oyalar majmuaviy natijasi sifatida sof ravishda namoyon bo'ladi, chunki bu erda shaxsni imkoniyati (psixologiyasi) amalga oshadi. Bu o'rinda shaxsni kutayotgan maqsadi yagona qo'yilgan butun holda «sakrash» orqali ijodni oliy darajasi sifatida echimga olib keladi. Bu o'rinda aytish kerakki yagona «qo'yilgan butun» ko'rinishda mavjud sharoit haqidagi axborot chiqmaydi. Balkim mavjud sharoit haqidagi oldingi axborotga asoslangan qo'yilgan masalani echish usuli («me'yori») ishlab chiqiladi. Boshqacha aytganda tadbirkorni yechimi bu shaxsni ongida ikki marta transformastiyalangan ob'ektivlik haqidagi axborotdir. Ushbu bosqichda topilgan ijodiy yechim standart yechimdagi normalarni hayoliy o'zgartirish orqali real voqelikka binoan «o'yin» orqali qabul qilingandir. Hayot shuni ko'rsatmoqdaki o'zining oz bo'lsa ham shaxsiy imkoniyatini ustalik bilan ishlatish muhimroq ahamiyatga ega bo'lib, «talab qilinmaydigan» bilimlarga ega bo'lishdan ham yuqori turadi. Shunday qilib, talabalarda shakllantiriladigan munosabatlar ularni to'liqroq va qulayroq hayotiy faoliyatga yo'naltirishga va ayrim hayotiy sharoitlarda bu g'oyalarni qisman bo'lib qo'llash imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradi. G'oyani amalga oshirishga harakat qilish insonning butun hayotiga xos bo'lib, insonning hayoti mavjudligini belgilaydi.

Ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy malakasi o'z ishi va kasbiga munosabatiga bevosita bo'liq bo'ladi.

Umuman olganda, menejmentda tashkilot xodimlarning ishga munosabatiga ko'ra, ijrochilar va professionallarga ajratishadi. Ularning tavsifi quyidagi 8 -rasmda keltirilgandir,

Shu bilan birga malakani shakllantirish va rivojlantirish xodimning tanlagan kasbdan qoniqish darajasi va uning ahamiyatliligi muhimdir.

Kasb tanlashda egallanishi lozim bo'lgan bilimlar ham turlicha o'zlashtiriladi. Masalan, agar talaba kasbni ongli ravishda tanlagan bo'lsa va uni o'zi va jamiyat uchun zarur deb hisoblasa, unda u o'qishga uni tasodifan va anglamagan holda kasb tanlagandagidan ko'ra yaxshiroq yondashadi.

Shu sababli ham, talabalarning tanlagan kasbga munosabati muammosini o'rganishda quyidagi masalalarni ko'rib chiqish zarur:

- Kasbdan qoniqqanlik
- Qoniqishning shallanishiga ta'sir etuvchi omillar (ijtimoiy-ruhiy, pedagogik, shu jumladan jins, yosh kabi motivlar iyerarxiyasi, tanlangan kasbga munosabat ijobiy yoki salbiyligini belgilovchi omillar).

Kasbdan qoniqqanlik-sub'yektning tanlangan kasbga munosabatini aks ettiruvchi integral ko'rsatgichdir. Kasbdan qoniqqanlik yoki qoniqmaganlik sababini anglash uchun kasb jozibadorligi omillarini o'rganishga qaratilgan usul qo'llaniladi. Bunday usul birinchi bo'lib, psixolog V.A. Yadov tomonidan taklif qilingan.

Biz kasbdan qoniqish darajasini aniqlash uchun Buxoro soliq kollejining Maxsus fanlar va iqtisodiy fanlar kafedralari o'qituvchilari o'rtasida so'rovnoma o'tkazdik.

So'rovnomaga quyidagi ko'rinishga ega:

Ism-sharifingiz _____

Kafedra va qaysi fanlardan dars berasiz?

Qaysi o'quv yurtini qaysi mutaxassislik bo'yicha nechanchi yilda bitirgansiz? _____

Ish stajingiz _____ yil

Mazkur o'quv yurtidagi faoliyatingiz _____ yil

Iltimos, quyidagi savollarga javob bersangiz va kasbdan qoniqish darajasini aniqlashimiz uchun bizdan o'z yordamingizni ayamasangiz.

Tanlagan kasbingizga munosbatingizni aks ettiruvchi bandlarni doira ichiga oling. Bunda kasbingizning "jalb etuvchi" jihatlari A ustunda va "jalb etmaydigan" jihatlari B ustunda aks ettirilgan.

A		B	
1	Mening kasbim jamiyatdagi eng muhim kasblardan biridir	1	Kasbim uncha muxim ahamiyatga ega emas
2	Odamlar bilan ishlash mening kasbim uchun jalb etuvchidir	2	Odamlar bilan ishlay olmayman
3	Mening ishim muntazam ijodni talab qiladi	3	Ijod uchun sharoit etarli emas
4	Ishim toliqishni yuzaga keltirmaydi	4	Ishim toliqishni yuzaga chiqaradi
5	Yuqori ish haqi	5	Kam ish haqi
6	Mukammallashish imkoniyati	6	Mukammallashish imkoniyati yo'q
7	Ish mening qobiliyatimga muvofiq keladi	7	Ish mening qobiliyatimga to'g'ri kelmaydi
8	Ish mening tabiatimga to'g'ri keladi	8	Ish mening tabiatimga mos emas
9	Uzoq bo'lmagan ish kuni	9	Uzoq bo'lgan ish kuni
10	Begona odamlar bilan ortiqcha muloqotning yo'qligi	10	Odamlar bilan ortiqcha muloqotning borligi
11	Ijtimoiy tan olish, hurmatga sazovor bo'lish	11	Ijtimoiy tan olish olish, hurmatga erishishning mumkin emasligi
12	Boshqa omillar (qanday?)	12	Boshqa omillar (qanday?)

Mazkur so'rovnoma 12 ta savol va 2 ta ustundan iborat bo'lib, unda 9 nafar o'qituvchi ishtirok etishdi.

O'tkazilgan so'roq natijalari quyida tavsiflanadi:

So'rovda qatnashgan 9 nafar iqtisodchi-pedagoglarning o'rtachaish staji 5,6 yilni tashkil etadi.

Ularning 6 nafari kasbiy ta'lim yo'nalashi bitiruvchilari bo'lib, asosan Buxoro Oziq-ovqat va yengil sanoat texnologiyalari institutida taxsil olishgan.

So'rovnomada "A" ustunda kasbining jozibadorligi, "B" ustunda jalb etmaydigan jihatlari belgilangan bo'lib, o'qituvchilar kasbdan qoniqishlik darajasi yuqoriligini ko'rish mumkin .

Mazkur so'rovnoma asosida kasbining ahamiyatlilik darajasi hisoblab chiqiladi. Bu quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$A_k = \frac{n^+ - n^-}{N}$$

Bunda, N-tadqiq etilayotgan ishtirokchilar miqdori;

n^+ - A bandni belgilaganlar miqdori;

n^- - B bandni belgilaganlar miqdori.

So'rovnomma bo'yicha tahlilni amalga oshirishda har bir savolga javoblarni jadval ko'rinishiga keltirdik (1-jadval) va formula asosida hisoblab, o'qituvchi uchun ahamiyatlilik darajasini aniqladik.

$$A_K = \frac{n^+ - n}{N}$$

$$a_{k1} = \frac{9-0}{9} = 1$$

$$a_{k7} = \frac{9-0}{9} = 1$$

$$a_{k2} = \frac{9-0}{9} = 1$$

$$a_{k8} = \frac{8-1}{9} = 0,7$$

O'qituvchilar ismi-sharifi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Mexrojova G.	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	A
Muxiddinova G.	A	A	A	B	B	B	A	A	B	B	A
Kenjayeva G.	A	A	A	B	A	A	A	A	A	B	A
Nasriddinov U.	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	A
Madatov J.	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	A
Artikov Sh.	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
Djumayeva M.	A	A	A	A	B	A	A	A	A	A	A
Raximova M.	A	A	B	B	B	A	A	B	B	A	A
Niyozov A.	A	A	A	A	B	A	A	A	A	B	A

$$a_{k3} = \frac{8-1}{9} = 0,7$$

$$a_{k9} = \frac{4-5}{9} = -0,1$$

$$a_{k4} = \frac{6-3}{9} = 0,3$$

$$a_{k10} = \frac{6-3}{9} = 0,3$$

$$a_{k5} = \frac{3-6}{9} = -0,3$$

$$a_{k11} = \frac{9-0}{9} = 1$$

$$a_{k6} = \frac{8-1}{9} = 0,7$$

$$a_k = \frac{6,3}{9} = 0,7$$

So'rovnomaning o'ziga xosligi shundan iboratki, har bir ko'rsatkich bo'yicha ahamiyatlilik koeffitsiyenti hisoblab chiqiladi. Bu ko'rsatkichlar tahlili natijasida quyidagi xulosalarni berish mumkin:

1. O'qituvchilarning barchasi o'z tanlagan kasbi jamiyatdagi kasblarning eng muhim ahamiyatga ega deb hisoblanadi.
2. Ularning barchasi odamlar bilan ishlashni yoqtirishadi.
3. 1ta o'qituvchi ijod uchun sharoitlar yetarli emasligini aytib o'tgan.
4. So'rovnomada qatnashganlarning ko'pchiligi ishi toliqishi yuzaga keltirmasligini uqtiradi.
5. Ish haqining kamligi kasbning jozibadorligini kamaytiradi.
6. Tanlangan kasb mukammallashish imkonini beradi, o'z ustiga ishlash, muloqot qilish yanada malaka, tajriba orttirishga yordam beradi .
7. Hamma o'qituvchi tanlangan kasbi o'z qobiliyatiga to'g'ri kelishini uqtiradi.
8. Kasbning kamchiliklaridan yana biri — ish kunining uzoqligi hisoblanadi.
9. Shu bilan birga o'qituvchilik kasbi ijtimoiy tan olish, hurmatga sazovor bo'lish imkonini berishi uqtiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Uzluksiz ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Shu munosabat bilan o'qituvchilar mahoratini oshirishni tashkil etish va qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilikning diqqat markaziga ko'yilgan. O'qituvchilarni falsafiy jihatdan keng fikrlovchi, yuksak maxoratli, muloxazali bo'lishlariga e'tibor berilmoqda.

Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun O'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lishi shart: **Bilish va tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' orttira olish, kommunikativlik, iqtisodiy hisob-kitob qila olish, kelajakni ko'ra bilish qobiliyati**

Respublikada iqtisodiy ta'limni shakllantirishda yuzaga keladigan dolzarb muammolar sifatida iqtisodiyotni rivojlantirish va tarmoqlarni rivojlantirishga doir dasturlar negizida ta'limda ilmiy loyiha, iqtisodiy fundamental fanlar tizimini shakllantirish lozim.

Insonlarga iqtisodiy ta'lim berish har bir davrning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib kelgan. Uzviylashgan tarzda tashkil etilgan iqtisodiy ta'lim va shu asosda o'quvchi hamda talabalarning iqtisodiyotga oid bilim, ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining mazmun, mohiyati va tuzilishini quyidagi **1. O'quvchilarning shaxsiy tajribasiga asoslanib; 2. O'quvchilarning iqtisodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish; 3. O'quvchi-talabalarda jamoaga nisbatan shaxsiy munosabat shakllantirish** bosqichlariga ajratish maqsadga muvofiqdir.

Davlat iqtisodiy salohiyatining o'sish ko'rsatkichlari ijobiyligi iqtisodiyot tarmoqlaridagi kadrlar va iqtisodiy ta'lim islohotlari qay darajada taraqqiy etishiga bevosita bog'liq. Shuningdek kadrlar siyosati iqtisodiy rivojlanish darajalarini prognozlash va yaxshilashdagi muhim omil hisoblanadi.

Buning uchun biz ishlab chiqarishni rivojlantirishimiz, uning raqobatbardoshligini oshirishimiz hamda jahon standartlari darajasiga javob beradigan ishlab chiqarishni

tashkil etishimiz uchun kuchli, malakali iqtisodchi mutaxassislarni tayyorlash tizimi samaradorligini oshirishimiz lozim, deb o`ylaymiz.

Bilim olish darajasini tasvirlash uchun AQSH pedagogi Benjamin Blum tomonidan taklif etilgan ta`lim maqsadlari mezonlarini foydalanish mumkin. Bunda **olingan bilimni yodda saqlash, tushunish, olingan bilimni qo`llash, tahlil qilish, sintez qilish, baholash.**

Bo`lajak mutaxassislarda kasbiy malakalarni shakllantirish bir necha bosqichda amalga oshiriladi: 1) ilk kasbiy malakalar shakllantiriladi; 2) talabalarga avval egallagan, ammo ayni kasbiy faoliyat uchun xos bo`lmagan malakalarga tayanib, amallarni bajarish bo`yicha bilimlar beriladi; 3) talabalarda turli xil faoliyatda zarur bo`ladigan kasbiy malakalar, masalan, o`z faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish ko`nikmalari shakllantiriladi; 4) talabalar ayni kasbiy faoliyatida egallagan bilim va malakalaridan boshqa faoliyatida ijodiy foydalanishga o`rgatiladi; 5) mahorat maktabi bo`lib, talabalar turli kasbiy malakalaridan ijodiy foydalanadilar.

Hayot shuni ko`rsatmoqdaki, o`zining oz bo`lsa ham shaxsiy imkoniyatini ustalik bilan ishlatish muhimroq ahamiyatga ega bo`lib, «talab qilinmaydigan» bilimlarga ega bo`lishdan ham yuqori turadi.

Menejmentda tashkilot xodimlarning ishga munosabatiga ko`ra, ijrochilar va professionallarga ajratishadi. Shu bilan birga malakani shakllantirish va rivojlantirish xodimning tanlagan kasbidan qoniqish darajasi va uning ahamiyatligi muhim, tabalarning tanlagan kasbiga munosabati muammosini o`rganishda quyidagi masalalarni ko`rib chiqish zarur: 1) Kasbdan qoniqqanlik, 2) Qoniqishning shallanishiga ta`sir etuvchi omillar (ijtimoiy-ruhiy, pedagogik, shu jumladan jins, yosh kabi motivlar iyerarxiyasi, tanlangan kasbga munosabat ijobiy yoki salbiyligini belgilovchi omillar.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bitiruv malakaviy ish doirasida, o`z takliflarimizni bayo`n etamiz:

1. Iqtisodchi-pedagoglarning Buxoro viloyati bo`yicha umumiy ma`lumotnoma-kartografiyasini tuzish va uning mukammallashishiga erishish. Buxoro Davlat Universitetida 2002-2003- o`quv yilidan boshlab kasbiy ta`lim (ijtimoiy-iqtisodiy soha) yunalishi buyicha kadrlar tayyorlanishi yo`lga qo`yildi va 2005-2006-o`quv

yilida birinchi bulib 12 nafar, shu kungacha esa jami 245 nafar talaba bu yo'nalish bo'yicha bitiruvchi sifatida iqtisodchi- pedagog kvalifikastiyasiga ega bo'lgan. Ular to'g'risidagi barcha ma'lumotlar bazasini ishlab chiqish, hamkorlikda faoliyat yuritish.

2. Akademik listeylar va kasb-hunar kollejlarida faoliyat yurituvchi iqtisodchi-pedagoglarni ham ilmiy izlanishlar olib borishga jalb etish zarur.

3. Buxoro davlat universiteti ijtimoiy-iqtisodiy fakultetida kasbiy ta'lim mutaxassisligi bo'yicha magistratura tashkil etish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Buning uchun esa fakultet ilmiy va moddiy salohiyati etarli, deb xisoblaymiz.

4. Talabalarda iqtisodiy madaniyatni rivojlantirishga yordam beruvchi omil sifatida tadbirkorlikda nom kozongan, kuzga kuringan sub'ektlar vakillari va mashxur iqtisodchi-pedagoglar bilan uchrashuvlar tashkil etish lozim.

5. Xalq o'rtasida iqtisodiy tarbiya, madaniyat, uning turli muammolari, yo'nalishlari va qirralariga oid doimiy ravishda konkret- sostiologik tekshiruvlar o'tkazish, ularni ilmiy-nazariy jihatdan umumlashtirish, natijalarni nazariy-metodogik seminarlarda muhokama qilish, tadqiqot yo'nalishlarini aniqlash, o'zbek xalqining iqtisodiy tafakkuri, uning genezisi bo'yicha maxsus ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish. Bu faoliyatga oliy ta'lim muassasalari va oliy ta'limgacha ta'lim muassasalar raxbar, pedagog xodimlar va talabalarini ham jalb etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi tugrisidagi Qonun. Toshkent, 1997yil
2. Ta`lim to`g`risidagi O`zbekiston Respublikasining qonuni. Toshkent, 1997 yil
3. “2012 yil vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko`taradigan yil bo`ladi.” - Prezident Islom Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O`zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma`ruzasi. T, O`zbekiston, 2012 yil.
4. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish -ustuvor maqsadimizdir. Prezident Islom Karimovning O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qonunchilik palatasi va Senatining qo`shma majlisidagi ma`ruzasi. Xalq so`zi, 2011 yil 28 yanvar'.
5. O`zbekiston Konstitutsiyasi - biz uchun demokratik taraqqiyot yo`lida va fuqarolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir. - Prezident Islom Karimovning O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 17 yilligiga bag`ishlangan tantanali marosimdagi ma`ruzasi . Xalq so`zi, 2010 yil 6 dekabr'.
6. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. -T.: O`zbekiston, 2010. 52b.
- 7.Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari. I.A.Karimov.-T: O`zbekiston, 2009yil
8. Karimov I.A.-"Yuksak ma`naviyat- engilmas kuch". Toshkent. O`zbekiston. 2009 yil.
9. Каримов И.А. «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация

қилишнинг энг муҳим шarti» мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti» мавзусидаги халқаро конференция материаллари. – Т.: O‘zbekiston, 2012.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 2008 yil 18 noyabr', PF-4053-son.

11. .Abdurahmonov F.X. va boshqalar. Aholini ijtimoiy muhofaza qilish. -Toshkent: TDIU. 2004

12. Abulqosimov X.P.-"SHakllanayotgan bozor iqtisodiyotida inson omili va uni faollashtirish yo‘llari". -T.: Moliya, 2005yil

13. Bekmurodov A.SH., G‘afurov U.V.-" O‘zbekiston - iqtisodiyotni modernizatsiyalash hamda islohotlarni chuqurlashtirishning yangi va yuksak bosqichi yo‘lida". T.: Iqtisodiyot, 2008.

14. Bekmurodov A.SH., Berkinov B.B., Usmonov B.B., ?amidov O.M., G‘afurov U.V. va Ne‘matov I.U.-"O‘zbekiston iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiyalash yo‘lida".- T.: Iqtisodiyot, 2009yil

15. Inoqomov R., Toshmurodova H. Pedagogika fani XXI asrda. T. 2000. "Yangi asr avlodi" nashriyoti.

16. Matveev V.G. Osnovi ekonomicheskix znaniy. T. SHarq, 1996, S. 127

17. O‘lmasov A., SHarifxo‘jaev M. Iqtisodiyot nazariyasi. T. Mehnat, 1995 yil

18. G‘aybullaev N.R., Yodgorov R., Jdarkin L.P., Toshmurodova H., Mamatqulova R. va boshqalar. Pedagogika. "Universitet", 1999.

19. G'aybullaev N.R. Yodgorov R., Jdarkin L.P., Toshmurodova Q.A., Mamatqulova R. va boshqalar. Pedagogika (Barcha bakalavr yo`nalishlari uchun). 2000yil

20. Akramova F.A. Ta`lim samaradorligini ta`minlashda faol pedagogik texnologiyalarning urni., Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009g. 197-b

21. Bekmuradov A.SH. "Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya: metodika, sodержanie i texnicheskoe obespechenie." Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009g. 17-s.

22. Imomov J.O., Kurbonova I. "Mutaxassis kadrlarga bo`lgan talab iqtisodiy rivojlanishning dolzarb masalasi." Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009g.

23. Ismoilov A. "Xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish-aholi bandligining muhim omili". "Bozor, pul va kredit". jurnal.2009.№7.22-24b

24. Minavarova G.T. "Экономическое образование как движущая сила modernizatsii ekonomiki." Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009 g.

25. Muxitdinova Z. "Talabalarda kasbiy halollik va poklik fazilatlarini o`stirish" . Xalq ta`limi jurnali, 2008 yil 2-son, 78-79-b.

26. Navro`zzoda B.N. "Barkamol avlodning iqtisodiy salohiyatini shakllantirish". BuxDU Ilmiy axboroti, 2010 yil 2-son 32-36-b.
27. Shodiyev X.T. "Bo`lajak o`qituvchi kasbiy sifatlarining shakllanishiga ta`sir etuvchi omillarning psixologik asoslari". "Xalq ta`limi" jurnali, 2007 yil 4-son, 29-33 b.
28. Xayitov O., Rasulov Z. Iqtisodiy ta`lim va professional bilimdonlik kontekstida shaxs Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009g.
- 29 Yuldosheva M.X. "Iqtisodiy ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari, nazariya, amaliyot, muammolar va istiqbollar". Informatsionno-resursnoe obespechenie visshego ekonomicheskogo obrazovaniya v usloviyax modernizatsii ekonomiki: opit, rezul'tati i perspektivi: Sbornik dokladov i tezisov mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. T. TGƏU, 2009g.
30. 2011 yil O`zbekiston Respublikasining statistik axborotnomasi. -Toshkent, 2012.
31. [www. ziyo net.uz](http://www.ziyo.net.uz) O`zbekiston Respublikasi Oliy va O`rta Maxsus Ta`lim Vazirligi elektron kutubxonasi.

ILOVA